

МАКС ГАЛЬБЕ

РІКА

ДРАМА

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

EX LIBRIS

РОМАНА
ЕЗОВСЬКОГО

Verlag: „Ukrainischer Verlag“, Krakau, Reichsstrasse 34.
Накл. Українського Видавництва, Краків, Райхштрассе 34.
Druck: Buchdruckerei „Pospieschna“, Krakau, Reichsstrasse 34.
З друк. „Поспішної“, Краків, Райхштрассе 34. Тел. 147-86.

МАКС ГАЛБЕ

Zur
Iwan Fwanztykij
Sam. Rubkofurow, Provi-
zial Ustweriniffen, mit
besten Klüpfen
für Freunde
Anschaffungen in Ustweri-
niffen Pyrop

Max Kather
Köln 9. 11. 40.

Др. Макс Гальбе, ур. 4. X. 1865 у Гітлянд над Вислою, біля Данціга, син дідича, Роберта Гальбе.

Народню освіту одержав дома. Гімназію скінчив у Марієнбургу (Західня Прусія) 1875—83. На весну 1883 почав студювати право в Гайдельбергу; 1884—85 студював германістику в Мюнхен. Від осені 1885 до весни 1887 студював германістику й історію у Берліні, а потім від 1887—88 продовжував тесамс знову в Мюнхен. 1888 у Мюнхен зложив докторат філософії. Від 1888 до сьогодні працює як поет і журналіст, драматург і новеліст.

Опісля від 1888—94 перебував у Берліні, від 1894—95 у Кройцлінген (біля Боденського озера), а від 1895 до сьогодні у Мюнхен.

Найголовніші драматичні твори:

„Доробкевич” (соціяльна трагедія, 1889), „Вільне кохання” (модерна драма, 1890), „Повінь” (модерна песа, 1892), „Молодість” (любовна драма, 1893), „Американський їздець” (жарт, 1894), „Зміна життя” (трагікомедія, 1895), „Мати-земля” (драма, 1897), „Здобувач” (трагедія, 1898), „Бездонні” (драма, 1899), „Тисячелітня держава” (драма, 1900), „Дім Розенгаген” (драма, 1901), „Маланка” (комедія, 1905), „Ріка” (драма, 1903), „Острів щасливців” (комедія, 1905), „Справжнє обличчя” (драма, 1907), „Сині гори” (комедія, 1908), „Перстень чарівника” (драма, 1911), „Свобода” (песа, 1912—13), „Замок Часпроминай” (драматична легенда, 1918), „Гортензія Рулянд” (трагедія, 1919), „Кукуріку” (гротеска, 1922), „Історія-сон Адама Тора” (песа, 1927), „Вибори президента” (1929), „Гіневра або цегла” (комедія, 1932).

О С О Б И :

ФИЛИПИНА ДОРН

ПЕТРО ДОРН, поміщик і командант греблі

ГЕНРІХ ДОРН, водний інженер

ЯКІВ ДОРН, 17-літній хлопець

РЕНАТА, Петрова жінка

РАЙНГОЛЬД УЛЬРІХС

ГАННА, наймичка

*Діється над Вислою, перша дія в неділю, у лютні,
друга й третя десять днів пізніше, пополудні й вечором.*

ПЕРША ДІЯ.

(Широкі, старосвітські сіни, з низькою стелею у домі Дорнів. У задній і лівій стіні по два вікна з малими шибками. Праворуч трохи в глибині кафлева піч, біля неї лавка. Ліворуч біля переднього вікна на столику коробка з шитвом, побіч крісло з поруччям і підніжком. Серед сіней округлий дубовий стіл, коло нього дубові крісла. В глибині між вікнами велика, бронзова, дубова шафа в стилі данцізьського барока. Ліворуч, посередині двері, що виходять просто на греблю, бо тут зараз же коло неї лежить будинок, праворуч посередині й у глибині ведуть двері до сусідніх кімнат дому. Праворуч спереду ведуть широкі, круті, дерев'яні сходи до кімнати на піддашші. Крізь задні вікна видно в даліній країні островів, покритих снігом, що там ген далеко на овиді перебігає у (півдніє) море. Ліворуч видно крізь вікна високу греблю, що пробігає коло дому, а недалеко вартівня (рівночасно го-стиниця). — Ранок, у неділю, в лютий, надворі великий сніг і сильний мороз.

Ульріхе і Яків сидять поруч на лаві під печкою, біля Якова лежить стара книжка. Він сімнадцятилітній хлопець високого росту, але ще безусий, Ульріхе присадкуватий шістдесятлітній дідуган із наїженою бородою і червоним обличчям).

ЯКІВ: А що потім? Чи потім ріка пробеться так за одним махом? Отак за одну ніч?

УЛЬРІХС: Я вже досить часто розповідав тобі про те. Краще б собі оте й із голови вибити. Це може статися кожного дня.

ЯКІВ: Авжеж! Кожного дня! Бо Висла — мов дика bestія. Така тварюка, що її на ярмарках показують. Як довго вона стоїть за міцною решіткою та роззирає пащу, — то ми сміємося і думаємо: реви собі здорова! Але спробуй лиш решітку відчинити! — Тоді вже не жарти!

УЛЬРІХС: А диви, яка всячина в твоїй голові сидить.

ЯКІВ: (показує надвір) Гребля там на дворі, — дядьку Райнгольде, це власне ця решітка...

УЛЬРІХС: (з подивом) Що ти не кажеш?..

ЯКІВ: (впадаючи) А той, що може решітку усунути, є вже там також. — Це те коліно на тім боці в заглибині,

біля вартівні, там, де гребля мало що вже раз зовсім не обсунулася. Як вона там колись знов усунеться, і виломиться... (Вриває, здригаючись).

УЛЬРІХС: Ну, то як думаєш, що тоді може статися?

ЯКІВ: Тоді тварюка нас усіх пожере!

УЛЬРІХС: *(киваючи головою, подивляє його)* Усіх нас пожере...

ЯКІВ: Хіба ж ні, дядьку?

УЛЬРІХС: Авжеж, чоловічку! Мені лиш дивно, звідки ти того всього набрався. Із народньої школи напевно ні?

ЯКІВ: Досить сумно, що ходилося лише до сільської школи. Тим двом інакше пощастило. Але для нашого брата досить, як буде свині пасти.

УЛЬРІХС: Мусить хтось і свині пасти.

ЯКІВ: *(схоплюється)* Та прийде ще день заплати! Лиш оце тобі кажу! Прийде ще день розрахунку!

УЛЬРІХС: На це можеш довго чекати. Сідай лиш знову тут та й заспокійся. Це може тривати аж до гробової дошки. Такий незаплачений рахунок треба нераз із собою в сиру землю забирати.

ЯКІВ: *(знову сідає дрижачи)* Я змерз. Чи не маєте чогось, дядьку, з собою? Чарку або що?..

УЛЬРІХС: *(непевно)* Не плети дурниць, чоловічку. Звідки ж би в мене чарка?

ЯКІВ: *(мацаючи кишеню його сурдута)* Але ж я бачу в вас чотиригранну, не жартуйте, дядьку!

УЛЬРІХС: Чортове насіння! *(витягає з внутрішньої кишені сурдута чотиригранну пляшку, оглядається недовірено)* Та гляди лише, щоб ніхто не бачив.

ЯКІВ: *(вперто)* Який там біс побачить? Стара сидить на горі в своїй кімнаті і розважає над своїми гріхами. А заки він і Рената прийдуть із церкви...

УЛЬРІХС: Вони кожної хвилини можуть надійти. Санна знаменита. Він жене, мов чорт. А ще до того з вітром...

ЯКІВ: Хай собі приходять. Можуть усі бачити, як я запиваюся. Хіба ж мені щось інше залишається!

УЛЬРІХС: *(подає йому пляшку)* Ну то пий, чоловічку. Але й мені лиши трохи.

ЯКІВ: *(з піднесеною пляшкою)* Отже на здоровя! І за любов! За здоровя найгарнішої дівчини! *(Пє, перериває)* Хто вона?..

УЛЬРІХС: *(підморгує)* Якже ж їй на імя?

ЯКІВ: Я тільки кажу: за здоров'я найкращої дівчини.
(знову пє).

УЛЬРІХС: (запепокоеаний) Та годі вже! А тепер я. (відбирає йому пляшку, значучо) Ну, отже, — а отісля за здоров'я відомої! (пє).

ЯКІВ: (гарячкується) Найкраща дівчина! Найгарніша дівчина! (зривається, ходить) Ах, як би її не було! (після кількох кроків) Дядьку Райнгольде, знаєте, що це значить — бути для одної таким занадто добрим, чи ви вже це колись переживали?

УЛЬРІХС: Чи я вже це пережи...? Шож, чи маю зараз тобі з цього сповідатися. Це моя тайна.

ЯКІВ: (здивований) Думаю, що між приятелями немає ніяких тайн! А ви мій найкращий приятель? Чи може ні?

УЛЬРІХС: (поважно) Сердего, кожний має свої тайни, які глибоко ховає перед іншими людьми. Ти теж колись про це переконавешся.

ЯКІВ: (пристрасно) Ех, я свищу на „колись”, на майбутнє! Ех жінки! жінки! Я прагну вас!.. Та ні, я тільки одної бажую! До тої можу навіть на колінах молитися. Але вона для мене на віки пропала! На віки!.. Шож ви на це, дядьку Райнгольде? (допитливо стає перед ним).

УЛЬРІХС: Що я на це? Я кажу, що оця (підносить пляшку вгору) краща за всі жінки і за всяке кохання! Це собі ріжок, а в нім один набій руму. (пє).

ЯКІВ: (мов ужалений) Чи ви знаєте, що означає по німецьки слово: Рената?

УЛЬРІХС: А звідки ж я можу знати. Я ж не француз.

ЯКІВ: Це латинське слово. Я заглядав до словника. По-нашому значить це — „відроджена”... Відроджена! Вже самий звук! Це імя звучить наче щось ліпше, наче щось краще! Мов райська музика — так гарно звучить.

УЛЬРІХС: (знову здивований) Що тебе напало! Звідки в тебе такі чудернацькі помисли, чоловічку?

ЯКІВ: Сам не знаю, це буває часом. У вас, дядьку, також зродились би такі гадки, якби ви так опинилися серед поля; кругом ні живої душі, лиш ви і кілька цих парубків, що орють. Леміш відвалює скиби та ще й грюкає при тому, так, якби копали гріб. Та ще й люди такої сумної співають, що аж на серці важко стає.

А з-над моря насуваються такі великі хмари, такі великі й білі, що дивуєшся, що це за гори нараз, такі високі... Чи вас, дядьку Райнгольде, тоді жадні гадки не нападають?

УЛЬРІХС: Ні, мене ні. Ййбо' ні! Найвище, думаю тоді, чи не орють часом хлопці заглибоко, або замійко, та й чи я не спізнюся на обід. Ну, а ті хмари, що тобі горами ввижаються, вони ж надлітають із північним вітром від моря, від них можна сподіватися порядного дощу, але нічого більше.

ЯКІВ: Хай буде! Але я собі інакше вдумав.

УЛЬРІХС: Я тобі скажу, звідки тобі такі дуроці до голови лізуть.

ЯКІВ: Я знаю вже, ви думаєте, що з тих старих книжок, які отам на стриху валяються, і що я звідти вичитую, як тільки маю час? Правда?

УЛЬРІХС: Так, бо від такого людина мусить здивачіти.

ЯКІВ: *(ображений)* Це ж моя єдина приємність. Невже й це мені відберуть?

УЛЬРІХС: Ну, ну, заспокійся. Трохи зимної крові. *(вимовний рух)*. Це тільки з уваги на нього. Ти-ж знаєш, як він до того ставиться. Він уже такий чоловік.

ЯКІВ: *(вдихово)* Вссодно, він не мій зверхник, і байдуже, що він аж такого зухвалого вдає. Я такий же самий батьків син, як і він. Що ж я тому винен, що батько лише про нього думав, а за мене й Генріха забув! Це вина батька! *(Ходить великими кроками туди й назад. Коротка перерва)*.

УЛЬРІХС: *(показує на книжку, що лежить біля нього на лавці)* А це також один із тих шпаргалів із стриху?

ЯКІВ: *(вже уснокоївся, підходить ближче)* Так, це стара хроніка острова. У ній стоїть усе, що тут довкруги діялося тому двісті, триста літ, або й давніше. Усі весняні повені й усі обсеунення греблі, усі війни ще від Густава Адольфа і від часів хрестоносних походів, самі вбивства й розміщування постойів; і хто мав якесь подвіря і хто мав... Та сьогодні вже про те ніхто нічого й не знає, але в тій книжці все наново відживає. Я міг би цілими ночами над нею сидіти і читати.

УЛЬРІХС: Так, справді? Так тоді стоїть там напевно і про Ульріхсів та й про повінь тридцять третього року, коли то мій батько стратив хату й господарство?

ЯКІВ: Ні, аж так далеко хроніка не доходить. Той чоловік, що цю книжку написав, помер уже давно.

УЛЬРІХС: Так тоді треба написати нову книжку, в якій би була описана повинь. Та ж то був найбільший прорив греблі за людської памяти. Ще один такий має бути. У мого батька на стриху було піску на чотири стопи високо. Ось про це повинні були написати книжку. Таку то й я читав би.

ЯКІВ: А що ви сказали б, якби я колись написав таку книжку?

УЛЬРІХС: Думаю, що можеш написати.

ЯКІВ: (із заналом) Я зроблю продовження хроніки. Але тому ви мусите мені оповідати про все якнайбільше. Бо інакше нічого не запам'ятаю. Ви перше так гарно розповідали...

УЛЬРІХС: На чому ж то я зупинився?

ЯКІВ: ...Як ваш батько одного дня, так щось як сьогодні... бо то також було в лютий, вийшов над берег ріки, подивитися на стан води, та й чи крига вже не тріскає, але ріка собі так спокійно плила, а лід на ній був такий грубий, що найбільший віз сіна міг би по ній спокійно переїхати. Що ж опісля сталося? Чи то тоді вода так нагло прибула?

УЛЬРІХС: Так. Нагло прибула! Того вечора в п'ятій годині лід ще непорушно стояв, а в третій упочі вода вже так вилляла, що сягала аж до стелі в хатах. Кажу тобі, чоловічку, що вода прибувала й прибувала, скоріше, як гуєка може пірнути!

ЯКІВ: І греблю тоді прорвало, правда?

УЛЬРІХС: Егеж, прорвало! Такий шмат, як звідси аж до тої вартівні. Ріка, прорвавшись крізь той вилім, разом із ледом ударила просто на наше подвір'я. Кригами гатило, як підчас бурі. Вони то тоді усе позмітали. Найгрубіші вербові пні пообтинало при самій землі. Хто бачив цю повинь, то пам'ятатиме її до самої смерті! Уже шістдесят років добігає з того часу, але я бачу все, мов би це сьогодні відбувалося.

ЯКІВ: А як-же опісля виглядало?

УЛЬРІХС: Наче після потопу. Мій батько плакав, як мала дитина. Та що то вже допомгло! Він повинен був ще подякувати Богові за те, що твій праїд за безцін відкупив у нього його знищене господарство. Та й ще

казали, що з милосердя, бо вони були собі своїми. Отак перейшло майно Ульріхсів на вас, Дорнів, а мій батько мусів поневірятися між чужими; він швидко потім і помер. *Оце називається Божа справедливість!* Якби греблю прорвало якої пів милі пониже, то ми й досьогодні сиділи б у власній хаті, і сотником греблі був би мабуть Ульріхе, а не Дорн. А якби вода прорвала насип якої пів милі повище, тут на Пустім Коліні, то тоді потерпів би твій прадід. Тоді він мусів би забиратися на чужину! Ось це Божа справедливість! От від чого залежить людська доля! *(знову витягає пляшку, пє).*

ЯКІВ: *(зворушений)* Та що й казати! Справедливість! Якби вона була на світі, то мій батько був би додержав обіцянки, яку дав мені кілька днів перед своєю смертю. Я вже не вірю більше в справедливість.

УЛЬРІХС: *(уважно)* Що ж твій батько обіцяв тобі? Ти до тепер нічого мені про те не згадував.

ЯКІВ: *(Нахиляється до нього, таємничо)* То було в останніх днях його життя. Він сидів у своєму кріслі, у тому, що там стоїть, закликав мене до себе і взяв мене за руку. Ти є мій добрий син, казав він, і тобі не сміє гірше поводитися, як іншим! А потім сказав мені пошепки, що я дістану в спадщині маєток Ульріхсів, як дійде до того. Він напише це в завіщанні! На те дав мені своє слово! Я присягну, що так було!

УЛЬРІХС: *(несамовито)* І це ти носив у собі цілих дев'ять років?

ЯКІВ: Та не забув цього, самі бачите.

УЛЬРІХС: Найгірше, чоловічку те, що ніхто тобі не повірить, якби ти це аж тепер витягнув. А ще до того може тобі що злого трапитись, як про це ще хтось крім мене довідається. Ані словечка про те йому, — це тобі раджу. Уяви собі, що це тобі снилося. Часом бувають такі чудернацькі сни.

ЯКІВ: В очі хотів би я це йому кричати! Але я цього не роблю. Хай усе буде по-давньому, як довго ще можливо.

УЛЬРІХС: Мені також одної ночі снилося, що я є такий великий дідич, як мій батько був перед тим, заки гребля прорвалася; мені снилося, що я маю господарство Ульріхсів, те саме, що його тобі хотів записати

твій батько. Та коли я вранці пробудився... Ого, пєбоже! Твій брат був би добре на мене визвірився, якби я йому це сказав: „Майно Ульріхсів є тепер знову моє, мені цей почі снілося те”... Бачиш, хлопче, так то на світі! За сон ніхто нічого не дає.

ЯКІВ: *(вибухає)* Батьку! Батьку! Чому ти не додержав слова?.. Тепер бачиш, як поводитьься твому синові! *(ховає голову в долоні)*.

УЛЬРІХС: *(хитро)* А може йому вже не стало часу на те? Ну, а те письмо, в якому він говорить про тебе, загубилося? Або, може...

ЯКІВ: *(підводиться, здивований)* Загубилося? Скажіть! *(Ловить його за рамя)*.

УЛЬРІХС: *(борониться)* Не тяжко щось сказати, хлопче...

ЯКІВ: *(зворушений)* Чи ви знаєте щось про те, дядьку Райнгольде?

УЛЬРІХС: *(як перше)* Я не знаю нічого. Дай мені спокій! Не маю охоти літати чортові в зуби... Хочеш пити, чоловічку?.. На, пий! *(Дає йому пляшку)* Ти бідолахо. Ну, але бідаки повинні собі взаємно помагати на цьому світі. Бодай чаркою сивухи!

ЯКІВ: *(випив, віддає пляшку)* Чи знаєте, дядьку Райнгольде, що за історія є в цій старій хроніці?

УЛЬРІХС: Ну, що ж такого?

ЯКІВ: Тут написано про одного молодого дідичевого сина, якому старший брат брехнею загарбав спадщину та й загалом обдурював його. З того приводу оба брати порізвилися, бо старший не хотів йому нічого віддати. Ось! Тут це написано. *(отворив книжку, показує у ній місце, читає)* Року Божого 1647, але в квітну неділю у Бальдав над Вислою сталося те, що графа на греблі, помершого Михайла Доберштайна, молодший син на імя Христіян..

ПАНІ ДОРН: *(стає угорі на сходах)*.

УЛЬРІХС: *(скоро)* Замкни книжку, стара йде.

ЯКІВ: *(стрепенувся, замкнув книжку, ховає її до кишені)* Саме її й треба!

ПАНІ ДОРН: *(сходить по сходах, підозріло)* Що ти там сховав до кишені? Покажи сюди!

ЯКІВ: Я читав книжку.

ПАНІ ДОРН: Що за книжку!.. Покажи зараз!

ЯКІВ: *(Не рушається, лукаво)* Хіба мені вільно бодай у неділю почитати книжку.

ПАНІ ДОРН: Бери біблію у руки, як не маєш що робити. *(до Ульрікса)* Ну, а ти? Що ти знову за небеллиці розповідаєш хлопцві. *(стає перед ним і недовіжливо міряє його очима)*.

УЛЬРІКС: *(установ і дивиться їй в очі)* Розповідав про часи, що вже давно минули.

ПАНІ ДОРН: *(понура)* Що було — прогуло. Того не зміниш і назад не завернеш. Пан Біг великий у своєму милосердю. *(До Якова)* Йди, принеси з другої кімнати біблію і читай мені.

ЯКІВ: *(відходить мовчки углибину направо)*.

УЛЬРІКС: *(згодом)* Як би так тобі Филиппино, був хтось сказав колись, що ти ще будеш за біблією сидіти, то ми його були б здорово висміяли, що? Свого часу на мураві, під грушкою! Хіба ні?

ПАНІ ДОРН: На кожного така пора приходиться!.. На тебе також прийде...

УЛЬРІКС: Думаю, що ні. Зрештою я не маю стільки гріхів на совісті, що ти! До сто чортів!

ПАНІ ДОРН: Дивіться, хто хоче мене вчити! Невже ти?

УЛЬРІКС: Ні, я ні! Я напевно ні. Я буду останній.

ПАНІ ДОРН: *(зводить розмову на що інше)* Маєш ще кілька сотиків у кишені, чи може знову вже все пропив.

УЛЬРІКС: З дрібними кепсько, це моя стара хіба. А грубих грошей не маю, щоб їх розмінати.

ПАНІ ДОРН: *(шукає у своїй кишені)* Щолиш мивулої неділі дала я тобі таляра.

УЛЬРІКС: Таляре, ти мусиш мандрувати!

ПАНІ ДОРН: *(витагнула велику хустку, що в ній завязані були гроші)* На, маєш! Але тримай писок. *(дає йому таляра)*.

УЛЬРІКС: Думаю, що я цілих сорок роцків мовчав.

ЯКІВ: *(приносить біблію)*.

УЛЬРІКС: *(скоро)* Дуже дякую! Піду подивитися на хустобу. *(хоче йти)*.

ПАНІ ДОРН: А як там з рікою? Чи вже скоро пустять леди?

УЛЬРІКС: Покищо мерзне собі і сніжить далі. З того також буде водичка!

ПАНІ ДОРН: Я маю якесь недобре прочуття цього року. Щороку бачу все ближче кінець! Тепер він уже зовсім близько.

УЛЬРІХС: Я завжди кажу, що ріка має свій час. Може довго тривати, заки він прийде. Але колись прийде, і чим довше його нема, тим певніше, що він прийде. Це моє переконання.

ПАНІ ДОРН: Адже мають будувати? Адже мають регулювати ріку і греблю і все?

УЛЬРІХС: *(сміється)* Ріку регулювати? Вона буде інтерв'ювати в тій справі у самого сатани, чи її будуть регулювати, чи ні! А той зробить, що захоче! Ну, про мене, хай буде, як хоче. Хіба ж ні, Якове? Нам обом однаково. Ми вже нічого не втрачимо, так, або так. *(Бере свою шапку і відходить направо вглибину. Описля видно через вікно, як він переходить наліво через греблю і заходить до вартівні).*

ПАНІ ДОРН: *(до Якова)* Сідай отам біля стола і читай мені! *(Показує на округлий стіл, а сама сідає на лавку під нечею).*

ЯКІВ: Що маю читати?

ПАНІ ДОРН: Отвори щось із Старого Завіту: Проповідь Соломона, перший і другий уступ. Там є щось зазначене. Те читай!

ЯКІВ: *(отвирає книжку, читає)* Усе є суєта суєт, каже проповідник, усе суєта суєт. Що людина має з того, що так трудиться під сонцем? Одне покоління гине, друге народжується, а земля завсіди вічна.

ПАНІ ДОРН: *(повторяючи)* Одне покоління гине, друге настає, — це все суєта суєт. *(Нагло з острахом)* Тихо!

ЯКІВ: *(також стривожений)* Що там? До чого ви прислухаєтесь?

ПАНІ ДОРН: Нічого не чуєш? Мені все здається, що хтось іде.

ЯКІВ: *(згодом)* Я нічого не чую.

ПАНІ ДОРН: *(бурмотить)* Мені вічно здається, що хтось ходить!

ЯКІВ: *(читає далі)* Уся праця коштує стільки труду, що словами не можна того висловити. Око не може надивитися, а вухо не може наслухатися. Що то є, що вже сталося? Це саме власне й потім діятиметься. Що то є,

що вже довершилося? Це саме власне й потім знову робитиметься і нічого нового не діється під сонцем.

ПАНІ ДОРН: І нічого нового не діється під сонцем. Мотай собі це на вує.

ЯКІВ: *(лукаво)* Що мене це обходить, що тут написано! Це для старих людей, а не для мене.

ПАНІ ДОРН: Мовчи і слухай, що я кажу! Ти думаєш, що тобі щось особливо злого сталося. Кажу тобі, те, що сталося тобі, діється щоденно. Ти не перший, і не останній! Слухай того, хто є над тобою!

ЯКІВ: *(вибухає)* А я врешті хотів би знати, хто є наді мною?

ПАНІ ДОРН: Петро є над тобою! Так постановив батько в своєму завіщанні і так повинно бути, щоб в одній родині всі були за одне й підпорядковувалися найстаршому. Що сталося би із полем, якби кожний хотів відтяти свій пайок і піти з ним своєю дорогою? *(уриває, надслухує)* Пс! Тихо!.. Сани! Дуже далеко!

ЯКІВ: Мої вуха не є такі чуйні, як ваші.

ПАНІ ДОРН: Я можу чути, як трава росте, коли захочу. Кажу тобі, що до нас їдуть сани.

ЯКІВ: Ну, так. Петро й Рената. Хто ж би інший? *(Чути дзвіночки)* Дійсно, тепер уже чути!

ПАНІ ДОРН: А чи то наші сани?

ЯКІВ: Я знаю наші дзвінки. Тепер вони звернули з поляни на дорогу, що на греблі... А ось вони! *(Перед вікнами проїздять на ліво сани і задержуються).*

ПАНІ ДОРН: Чи то Петро й Рената? Бачиш їх?

ЯКІВ: *(встав, виглядає крізь вікно вглибині наліво)* Власне Рената висідає з санок.

ПАНІ ДОРН: А Петро?

ЯКІВ: Він також є.

ПАНІ ДОРН: *(схрещує руки)* Слава Богу! *(Тепер знову чути дзвіночки, сани переїздять попід переднє вікно ліворуч і зникають. Входить Рената, а за нею Петро, обое в кожухах. Петро біля тридцятки, високий і сильний; риси його лица суворі й тверді. Рената зачала тридцятку, але хоч незвичайно поважна, виглядає молодше).*

РЕНАТА: Добрий день, бабусю!

ПАНІ ДОРН: *(бурмотить)* Добрий день!

РЕНАТА: *(натякнувши тоном на те, що хоче здійснити кожух)* Добрий день, Якове!

ЯКІВ: *(скоро підбігає до неї)* Добрий день, Ренато. Зажди, я поможу тобі. *(помагає їй зняти кожух).*

РЕНАТА: Дякую дуже. Вже піде.

ПЕТРО: *(що також роздягається, кепкуючи)* Ввічливий, мов старший кельнер!

ЯКІВ: *(обурений)* Хіба я тебе вже обслуговував?

ПЕТРО: *(кидає йому свій кожух)* Ось! Повісь його! Покажи, що вмієш!

ЯКІВ: *(відступає крок назад так, що кожух паде на землю)*
Бавх! Ось лежить він! *(З рухом, мов би кликав пса)*
На, Каро, на!

ПЕТРО: *(гостро)* Піднести! *(Та Яків не рушається)* Піднести, кажу!

ЯКІВ: Не діждеш! Зігнися самий! *(Відвертається до нього плечима).*

ПЕТРО: Безличний бакор! *(Хоче на нього кинутися).*

РЕНАТА: *(заступає йому дорогу)* Прошу тебе заспокоїся!

ПЕТРО: *(мов прощитий їй зором, але ще сичить)* Очевидно, хіба ж міг би я це бодай подумати! *(Відвертається).*

РЕНАТА: *(спокійно)* Авжеж! *(Нахиляється за кожухом).*

ЯКІВ: *(побачив це, прискочив)* Ні, не ти! Я! Я!

РЕНАТА: Лиши! Тепер уже сама повішу!

ЯКІВ: Ні! Ні! Тобі це зроблю! Але йому ні! Йому ні! *(Підніс кожух, несе його вглибину до шафи і там вішає).*

ПЕТРО: *(панів відвернений, ліворуч біля вікна)* Комедія!

ЯКІВ: *(до Ренати, що підступила із своїми речами)* Так, а тепер твої речі.

РЕНАТА: *(дає йому свої речі)* Дякую тобі, Якове!

ПЕТРО: Як уже впораєшся зі своїми лідарськими прислугами, то хіба зволиш ласкаво подивитися до стайні, чи Йосип уже випряг та й чи коні мають що їсти. З наповнюванням ще чверть години заждати. Рушай!

ЯКІВ: Не мусиш командувати. Я й сам піду. Краще вже в стайні з худобою сидіти, як у кімнаті з тобою! *(скоро відходить углибину направо).*

ПЕТРО: Бачили ви щось таке! Панича треба взяти в руки.

ПАНІ ДОРН: Кара Божа з хлопцем! Кара Божа та й тільки.

ПЕТРО: Нічого дивного! Він чує за собою плечі.

РЕНАТА: Не забувай, що Яків має сімнадцять років. Так

ніхто не поводить ся із дорослим чоловіком. А ще до того з рідним братом.

ПЕТРО: *(ступив кілька кроків і станув перед Ренатою)* Ти хочеш мене вчити, як мені з хамом поводитися?

РЕНАТА: *(рішучо глядить на нього)* Так, хочу, Петре.

ПЕТРО: *(морщить чоло)* Не дозволяй собі забагато зо мною.

ПАНІ ДОРН: Я завжди кажу, що Пан Біг покарав нас цим хлопцем за наші гріхи.

ПЕТРО: *(понура)* Хай бережеться.
(Мовчанка)

ПАНІ ДОРН: *(до Петра)* Гарна була проповідь у церкві?

ПЕТРО: Не знаю. Я не слухав.

ПАНІ ДОРН: Про що говорив священик?

РЕНАТА: *(помовчавши)* Про вбивство дітей у Вифлеємі.

ПАНІ ДОРН: Про це вони ще й до сьогодні говорять!

ПЕТРО: Так, наче б на світі й без того мало було горя! Ще й у проповіді треба про те говорити.

РЕНАТА: Проповідь була дуже гарна. Я пригадала собі наших двох хлопців, що там лежать на цвинтарі.

ПЕТРО: *(насуплений)* А коли ти про них не думаєш?

РЕНАТА: Так, маленькі небожата! Чого ж вони мусіли згинуть?

ПЕТРО: Чому мене питаєш? Хіба я всевідучий?

РЕНАТА: Ти знаєш про це, Петре. Ти знаєш про це так само добре, як і я.

ПЕТРО: *(твердо)* Я нічого не знаю. Я не вірю в ніщо. Я стою на своєму місці, і держуся. До останньої каплі крові видержу. А коли буду мусіти падати, тоді впаду. Але скорше не відступлю нікому навіть пяді з того, що моє. Це запам'ятай собі.

РЕНАТА: Так, я знаю тебе. Я знаю, що ти з каменя. Але ти мене також знаєш.

ПЕТРО: Так, тебе я пізнав.

РЕНАТА: Я також можу бути така тверда, як ти. За мною стоять мої мертві діти. Вони мене захистять перед тобою. *(відходить скоро направо в середні двері).*

ПАНІ ДОРН: *(їй услід)* Кажі їй, хай дасть мертвим спокій! Вони вже добре сплять. Наш Пан Біг забрав вам діти. Він може вас знову обдарувати дітьми.

ПЕТРО: Ні, він цього не зможе, якщо між нами дальше будуть такі відносини, як тепер і як віддавна.

ПАНІ ДОРН: Вона все ще така до тебе?

ПЕТРО: Все ще така! Ще від того дня. Нічого не змінилося.

ПАНІ ДОРН: А я все тебе вважала за мужчину, що може поставити на своєму. Та тепер бачу, що це неправда.

ПЕТРО: Я не піду проти неї. Я до того не маю сили.

ПАНІ ДОРН: Та хіба такий мужчина, як ти, не дасть собі ради із слабою жінкою?..

ПЕТРО: Невже мені її змушувати?

ПАНІ ДОРН: Вона твоя жінка. Вона підлягає твоїй владі. Ти маєш право до того. Ти можеш робити, що захочеш.

ПЕТРО: Цього я не можу. Вона знає забагато. В цьому ціле нещастя.

ПАНІ ДОРН: *(підозріваючи)* Чи ніхто не підслухає за дверима?

ПЕТРО: *(отвиряє двері вглибині праворуч і знову їх замикає)* Ні, нема нікого!

ПАНІ ДОРН: *(встає сама переконатися, чи ніхто не підслухує за середніми дверми праворуч, і знову сідає)* Краще бути осторожним.

ПЕТРО: *(знову бється із своїми думками)* Вона знає забагато! Еге ж, якби не це!

ПАНІ ДОРН: А чого ж ти був такий дурний і виляпив їй те, про що не повинен ніхто інший знати, крім нас двоїх?

ПЕТРО: *(ніби пригадує собі щось)* Чому я це зробив? Тепер я також питаю себе, чому. Але того дня, як моїх обох хлопців витягнули мертвих із Висли і несли додому, того нещасливого дня я не міг інакше поступити. Я мусів їй тоді сказати! Мусів! Бо інакше б сам задусився тою тайною! Ще пів години перед тим бавилися діти на греблі. Бог знає, що їх потягнуло до води! Що то за сила була! Це так, наче б ріка сама простягнула по них руку! Наче б вона захотіла мені пригадати, що „око за око, зуб за зуб!” *(Уриває, потирає рукою чоло).*

ПАНІ ДОРН: Було прийти до мене та й облегшити своє серце.

ПЕТРО: *(здавлено)* Що ж ви, бабусю, були би мені помогли? Хіба ж ви мали спокійнішу совість?

ПАНІ ДОРН: *(оглядається боляко)* Дурна балачка! Так, наче б я була винна!

ПЕТРО: *(підганяючи думки)* Вже добре!

ПАНІ ДОРН: *(як перше)* Будь радий, що ти маєш у цілості свій гарний маєток! Що не потребуєш нічого ділити! А, якби ти мусів віддати Якову двір Ульріхсів, а Генрикові сплатити готівкою? Готівкою у тяжких часах? Ге? Що тоді?

ПЕТРО: Так, я був би не видержав! Оце завіщання було б мене зовсім зруйнувало!

ПАНІ ДОРН: *(мовчить, приложила руку до вухи, надслухує, скупчилася)* Тихо! Тихо! Ти нічого не чуєш?

ПЕТРО: *(хвилинку надслухує)* Ні! Нічого не чути.

ПАНІ ДОРН: *(здрігається)* Хтось іде до нас, кажу тобі!

ПЕТРО: *(дальше задумується)* Оце як подумаю, що нема дітей! Нема спадкоємців! Для кого ж я мучуся? Для кого гарую?.. Дивно смішний цей світ!

ПАНІ ДОРН: *(встає)* Йду собі геть! Ти не є мужчина! Йду нагору до своєї кімнати! Не хочу нічого більше бачити, ані чути! Не хочу навіть жити на світі, коли щось таке можливе. *(Бере біблію під паху і йде повільно направо до сходів).*

РЕНАТА: *(входить середніми дверми в глибині, куди передтим вийшла)* За пів години будемо обідати, бабусю. Післати вам обід до вашої кімнати, чи зійдете надолину?

ПАНІ ДОРН: Я вже ніколи не зійду надолину та й нічого більше не хочу! Мабуть ішший час настав, як той, коли я була молода. Я була б ніколи не повірила, що мужчина не є мужчина! Ніколи не повірила б, що щось таке може бути!

РЕНАТА: *(підходить до неї)* Що з вами? Хто вам щось заподіяв?

ПАНІ ДОРН: *(міряє їй зловіщо)* Хто мені що заподіяв?.. *(Коротко, іронічно сміється)* Дурне питання! Я не належу до вас — новомодних людей. Я зроблю так, як старий борсук. Загребуся і не покажуся більше на денне світло. *(Відвертається від неї і відходить по сходах угору).*

РЕНАТА: *(довго глядить їй услід, опісля мовчки підходить до кравецького столика, що стоїть ліворуч спереду під вікном).*

Коротка мовчанка.

ПЕТРО: *(що цілий час стояв під вікном і бачив цю сцену, підходить наперед, якби з рішучою постановою)* Ренато, чи ти чула, що бабуня казала?

РЕНАТА: Так, чула!

ПЕТРО: *(ледве здержує зворушення)* Ренато, я вже досить покарааний. Май зрозуміння!

РЕНАТА: А ти його також не маєш!

ПЕТРО: Хіба ж я можу наших дітей воскресити?

РЕНАТА: Ні! Я не про це! Цього вже не направиш. Але твій...

ПЕТРО: *(спихнувшись до неї)* Ренато?!...

РЕНАТА: *(спокійно глядить на нього)* Отже?

ПЕТРО: *(опановується)* Йди краще зараз до суду й донеси на мене!

РЕНАТА: Я ж твоя жінка.

ПЕТРО: Справді?.. Я думав, що ти про це забула.

РЕНАТА: Я була колись твоя жінка, а тепер ще ношу твоє імя.

ПЕТРО: *(кенкуючи)* Ах, так! Ти не хочеш свого імення на людські язпки пускати. І ти колись говорила про кохання!

РЕНАТА: Я ношу твоє імя, тому і мовчу, як мовчала цілими роками. Що мені це коштувало, то вже моя справа.

ПЕТРО: *(вибухає)* Що за облуда! Підла й негідна облуда! Ти мовчала, бо це було тобі на руку! Бо ти з мого так званого... *(Здержується, а коли вона мовчить, він дальше вибухає)* Ну, скажи нарешті! Назви по імені! Бо ти також із того користала! Ти грала ролю чеснотливої, неприступної, а при тому ти досить гарно жила за мої гроші!

РЕНАТА: *(нагло вибухаючи, але здавлено)* Ти... ти... ти, брехунє! Як я тебе вічно просила! Як благала тебе, щоб ти направив свій злочин!.. На вколішках стояла перед тобою! А тепер?.. тепер?.. *(У розпучі стискає п'ясточки перед обличчям)*.

ПЕТРО: *(стає перед нею, назовні знову спокійний)* Ренато, послухай мене!

РЕНАТА: *(не слухаючи його)* Що за життя мала я від того дня! Чи я дозволила собі за весь цей час бодай на якусь найзвичайнішу річ? Чи я взяла від тебе бодай сотника. Що потребувала — заплатила з власної ки-

шені! Нічого спільного не мала з тобою. А ти закидаєш мені, що я користала з твого грішного гроша?!.. Ти це мені закидаєш?!.. Ти мені? *(вона хоче йти)*.

ПЕТРО: *(заступає їй дорогу)* Ренато, ти мусиш мене вислухати!

РЕНАТА: Пусти мене!

ПЕТРО: *(рішучо)* Не пущу, заки мене не вислухаєш!

РЕНАТА: Отже слухаю... бо мушу! *(Стає біля стола посередній кімнати, схищує руки)*.

ПЕТРО: Ренато, я не міг інакше поступити, як поступив.

РЕНАТА: Так каже кожний злочинець.

ПЕТРО: *(цілий здригнувся)* Ренато, залиши такі слова! Я можу часом забути, що роблю!

РЕНАТА: Тим краще..., тим краще...

ПЕТРО: *(все здавлено)* Ренато, ти знаєш, як то було з нами після батькової смерті. Довга батькова недуга! Розпочата будова цегольні! Перебрано багато довгів! А в додатку лихі часи! Ми були б усі пропали, як би було сталося так, як батько перед смертю хотів!

РЕНАТА: В такому разі чому він так хотів?

ПЕТРО: Бо він тоді вже був невідповідальний! Бо він у своїй гарячці вже не міг передбачити, до чого те все довело б! До руйни! До банкрутства! До занепаду всього того, що цілих сто років держалося! Я, як найстарший, був відповідальний за те. Я був капітаном, що повинен був це перебрати на свою голову. Без мене був би корабель пішов на дно, а з ним усі ті, що на ньому були! Ти також!

РЕНАТА: *(понура)* А що ти викинув за борт, що ти заплатив за те, щоб вода тебе лишила в спокою, про те ти не тямши?

ПЕТРО: Я вдержав маєток! Я підніс цегольню до розквіту! Я сплатив довги. Ті сотки моргів піску з маєтку Ульріхсів, що від тридцять третього року лежали облогом, узяв я знову під плуг і зробив їх урожайними! Що то за суми пожерло! Чи був би міг хтось інший про те бодай подумати? А я того доконав! Там, де ще мій батько міг брести по коліна в піску, там тепер росте чудова пшениця. Це моє діло! Думаю, що держава й влада можуть бути з мене задоволені. *(Він говорив пристрасно, але здавлено, витираючи собі піт із чола)*.

РЕНАТА: Тепер ти змієш гарно промовляти, але пригадай собі ту годину, як ти почув над собою Божий палець! Пригадай собі ті два трупи, перед якими ти самий себе так важко обвинував, що тяжче ніхто не міг би.

ПЕТРО: Я тоді збожевів. Те нещастя позбавило мене на хвилинку розуму. Але ти забудь про те.

РЕНАТА: *(пристрасно)* Я маю забути про те, що мої діти погинули?

ПЕТРО: *(з трудом опановується)* Ренато, не доводи мене до крайності! Я вже й так нещасливий чоловік! Я досить дорого заплатив за те! Тепер уже досить. Зроби так, щоб ми почали нове життя!

РЕНАТА: *(з широко отвореними очима, мов перед з'явою)* Нове життя? Ми обоє?! Щоби знову так пішло?!.. Щоб вони знову там лежали?!

ПЕТРО: *(в дикій пристрасі)* Ренато?! *(Хоче її обняти).*

РЕНАТА: *(з жахом кричить і відкидає його)* Не рушай мене! Ти напятивався!..

ПЕТРО: *(заточується)* Ах ти, ти... *(На дворі чути дзвіночки, але вони обоє того не чують).*

РЕНАТА: Не доторкай мене!

ПЕТРО: Пожалуєш цього! Ти ще мене не знаєш! Ти пам'ятаєш мене! Мене і мою силу!

РЕНАТА: І твоя сила має межі. Моя доля в руках Бога. *(відвертається направо, хоче відійти. Праворуч у глибині нагло відчиняються двері).*

ЯКІВ: *(вбігає прожогом і кричить задиханий)* Чи знаєте, хто там є?.. Брат Генріх! Брат Генріх приїхав!

ПЕТРО: *(нагло обертається)* Хто приїхав... до чорта...?

ЯКІВ: Брат Генріх! Брат Генріх! На санях із поїзду! *(крізь відчинені двері входить Генріх, Ульріхс провадить його під руку).*

УЛЬРІХС: *(говорить до нього з запалом)* Справді! Ми собі думаємо, що він десь там над Реном сидить, а він нагло тут!

ГЕНРІХ: Так, щойно імпортований з Дюсельдорфу! Ще тому вісім день ніхто про те й не думав. А особливо я!

УЛЬРІХС: І тебе перенесли сюди як справжнього водного інженера?

ГЕНРІХ: Так, як справжнього водного інженера.

УЛЬРІХС: Ну, не один за таке бив би поклони! А звідки ж ти роздобув сани?

ГЕНРІХ: Були на двірці!.. Ах, був би й забув, будь ласка, дядьку, поладняйте з візником. Добре?

УЛЬРІХС: Зараз йому заплачу! *(відходячи)* Ну, щось таке! Щось таке! *(киваючи головою, зникає)*.

ГЕНРІХ: *(замикає за собою двері, підходить до Петра, подає йому руку)* Добридень, Петре!.. Дуже тобі дивно?

ПЕТРО: *(що в міжчасі опанувавсь, подає Генріхові механічно руку)* Так, несподіванки — це твоя особливість, це треба признати.

ГЕНРІХ: Питай міністра, він мені в голові перевернув. Попереднього вітвірка існували мене водним інженером на Вислі, в четвер увечорі сидів я в поїзді. А сьогодні я вже на місці. Бачиш, бюрократична дорога не все така довга, як люди думають. Часом вона жене, як поспішний поїзд.

ПЕТРО: Так, видно, що так.

ГЕНРІХ: Така велика ріка — це неабиякий пан. До неї треба бігти, як вона кличе. Вона не жде.

ПЕТРО: І що ж ти тут робитимеш? Невже ж у нас будуть регулювати ріку?

ГЕНРІХ: Так, будуть. Завтра почнуться поміри. Того ж і тут.

ПЕТРО: Ви, панички від зеленого стола, самі не знаєте, чого ви хочете! Раз ухвалите так, то знов інакше!

ГЕНРІХ: Я знаю, чого я хочу. Будь спокійний. Це не перша ріка, що з нею маю до діла. Там, на другій півкулі ріка Міссісіпі, вона була моїм солідним учителем.

ПЕТРО: Ну, все таки можна тобі гратулювати. Ти скоро зробив кар'єру.

ГЕНРІХ: Я брав участь у великій поправі Рейну. Там мав я щастя... Але тепер передусім мій поклін пані дому. *(Підходить до Ренати)* Добридень, Ренато!

РЕНАТА: *(подає йому руку)* Добридень, Генріху!

ГЕНРІХ: *(сміючись)* Ти мабуть ледве мене пізнала?

РЕНАТА: *(з легкою усмішкою)* Аж так короткої пам'яті я либонь не буду мати.

ГЕНРІХ: Та всеж таки — це дванадцять років. Вони можуть людину досить змінити. А особливо таких три роки в Америці! Так, різно бувало!

РЕНАТА: А проте ти мало змінився від часу, як ще був студентом.

ГЕНРІХ: А ти також майже не змінилася від тоді, як ще була нареченою.

РЕНАТА: Думаєш?

ГЕНРІХ: Чейже ти була тоді вже нареченою, як ми востаннє бачилися?

ПЕТРО: Так, тоді були наші заручини, як ти відїздив.

ГЕНРІХ: *(злегка)* Так? Може.

ПЕТРО: Авжеж, таке забувається.

ГЕНРІХ: *(до Якова)* Ну, а ти, Якове? А то хлопчище з тебе виріс. Тебе справді був би я не пізнав.

ЯКІВ: *(мовчить)*.

Коротка перерва.

РЕНАТА: Чому не роздягнешся, Генріху?

ГЕНРІХ: Ах, справді, який бо я! Отак серед радісних привітань і забув про це! Але чи вільно? Чи взагалі дозволяють?

ПЕТРО: Не жартуй!

РЕНАТА: Тебе все радо вітаємо, Генріху.

ГЕНРІХ: Ах, я мушу соромитися. Я прийшов сюди з досить нечистою совістю. *(роздягнувся)*.

РЕНАТА: Ти з нечистою совістю? Ти?

ГЕНРІХ: Ну, так, я ж за той час майже не давав про себе знати, так мало вами журився.

ПЕТРО: *(холодно)* Це кожний повинен сам із собою поладнати.

ГЕНРІХ: Я мав власні поважні причини. А бодай сам так думав. Тепер признаю, це було глупо й по-міщанськи з мого боку. Я повинен був це скорше зрозуміти. Але, як то в житті буває: рідко коли доходить до того, що можна своєї похибки направити. Але тепер можу це зробити. Сама доля дає мені нагоду. Тепер можу тобі сказати, Петре, що маю тебе за дещо перепросити.

ПЕТРО: Ти мене? Що значить?

ГЕНРІХ: Ти вже мене зрозумієш.

ПЕТРО: Нічого не второпаю.

ГЕНРІХ: Невже тобі треба це дійсно пояснювати? Це була справа спадщини, справа завіщання.

ПЕТРО: Ах, так!

ГЕНРІХ: Ти пам'ятаєш, що я був тоді в Америці, як наш батько помер, і як прийшла вістка, що ми молодші виділені із спадщини. Мені особисто вправді могло бути байдуже. Я за те мав мої студії. Та все таки... Це

залежало від тамошньої атмосфери... Вона робить людину твердою і недовірливою. Власне, це й було оте дурне і міщанське з мого боку, що я в тому тебе обвинувачував. Так, наче б то батько не мав своєї власної волі! Тепер самий собі докоряю за те і соромлюся, що я так довго вдавав обидженого. Подай мені руку і прости мені! *(хоче йому подати руку)*.

РЕНАТА: *(що прислухалася із зростаючим зворушенням, потихо підходить)* О, Боже мій! *(Ловиться за серце, заточується)*.

ЯКІВ: *(що постійно глядів на неї, підбігає до неї)* Ренато, що з тобою?.. Ти... ти... хвора... Ренато... любя Ренато!

ГЕНРІХ: *(також до неї)* Справді, на Бога! Що сталося?

ЯКІВ: *(відникає Генріха)* Я! Я!

РЕНАТА: *(знову впростоується)* Нічого! Лишіть мене!.. *(Звільняється від Якова)*.

ГЕНРІХ: Може випеш склянку води?

РЕНАТА: Ні. Ні... Це так тільки... хвилинку.

ПЕТРО: *(що з-за стола дивився на цю сцену, вривано)* Як тобі вже краще, то хіба будеш така добра і приготуєш щось їсти. Ми голодні.

РЕНАТА: Так, так, уже йду. *(Скоро виходить углибину направо)*.

ГЕНРІХ: *(глядить їй услід, хитаючи головою)* Чи ти таки зовсім нею не журишся? Чи вона має таке частіше?

ПЕТРО: *(попуро)* Бабські примхи! На це не маю ради. *(Йде до середніх дверей праворуч, ще раз обертається)* Вибачай! *(виходить)*.

ГЕНРІХ: *(по короткій нерерві, хитаючи головою, через рамя до Якова, що сидів біля стола)* Що тут діється, Якове?

ЯКІВ: *(їдко)* Що я знаю!

ГЕНРІХ: *(крок до нього)* Питаюся тебе, що тут діється.

ЯКІВ: Що це тебе обходить! Ти дванадцять років не цікавився нами! Тепер нараз хочеш усе знати. Нічого тобі не скажу.

ГЕНРІХ: А як я тебе попрошу, Якове?

ЯКІВ: Ти приходиш і думаєш, що як ти комусь подаси лише малий палець, то зараз тобі на шию кинуться.

Я цього не зроблю. Цього не жди від мене!

ГЕНРІХ: Що зробилося із малого Якова?

ЯКІВ: Тобі легко грати великого пана! Ти ж самий кажеш, що ти міг студіювати. Мій маленький спадок лишився в тому кусинку поля. Я мусів ходити до сільської школи. Тоді жаден пес за мною не гавкинув.

ГЕНРІХ: Маєш рацію, Якове. Я повинен був тобою опікуватися. Але подумай, що я мав досить клопоту самий із собою. Мені також не везлося так легко, як ти думаєш. Отже дай мені руку! Ми ж брати, а це наш рідний дім. *(Хоче йому подати руку).*

ЯКІВ: Я не знаю жадного брата! Я не знаю жадного рідного дому! *(вибухає спазматичним плачем).*

ГЕНРІХ: *(кладає йому руку на рамя)* Але ж, Якове! Якове! Що ж це з тобою?

ЯКІВ: *(хлипає)* Я не маю нічого і я не є ніщо! Дай мені спокій! *(скоро відходить ліворуч).*

ГЕНРІХ: *(стоїть у глибокій задумі).*

Кінець 1. дії.

ДРУГА ДІЯ.

(Сіни в домі Дорній, як і передтим. Яків десять днів пізніше, пополудні. На дворі вне буря, вдирнюючи об дім. Світло міняється залежно від того, чи заходить сонце виглине з-за хмари, чи знову сховається. Під кінець дії починає темніти. Рената сидить ліворуч спереду сцени біля столика із шитвом і вишиває. Яків стоїть перед нею, звернений плечима до другого стола).

ЯКІВ: Вона мене викинула. Кажє, що не хоче нічого бачити.

РЕНАТА: *(в задумі відкладає роботу)* Вже тиждень таке триває.

ЯКІВ: Так, відколи Генріх приїхав. Від тої неділі вона й кроку не зробила надолину.

РЕНАТА: Так, від тої неділі.

ЯКІВ: Це взагалі так, мов би все змінилося, відколи той приїхав.

РЕНАТА: *(мовчить)*.

ЯКІВ: Ти також довісім інша тепер, як колись. Зовсім, довісім інша.

РЕНАТА: *(пригноблено)* Як то?

ЯКІВ: Перед тим ти завжди казала мені, щоб я тобі голосно читав. Це були найгарніші хвилини... Найгарніші хвилини...

РЕНАТА: Знову все вернеться, Якове, обіцяю тобі. Лиш тепер ні! Тепер ні!

ЯКІВ: *(пристрасно)* А коли? Я лиш це кажу, що вже ніколи не буде так, як було. Так гарно вже ніколи не буде. Ніколи, ніколи... Плякати хочеться!.. Хочеться мордувати.

РЕНАТА: *(налякано)* Якове! Якове! *(відвертається)* Ні! Що це з Вас за люди.

ЯКІВ: *(у наглomu пориві кидається до Ренати, ловить її за руки із сльозами в очах)* Чи я дійсно така зла людина, Ренато? Скажи! Тільки це. Це тільки скажи.

РЕНАТА: Ти не є зла людина, Якове, тільки ти мусиш над собою панувати.

ЯКІВ: Але як я не можу?.. Як не можу?

РЕНАТА: Це ви так легко говорите, мужчини! Подумай тільки, ми жінки! Від дитинства нам проповідують: „Ти повинна гамувати себе! Ти повинна уступати! Ти повинна видержувати те, чого майже не можна видержати!“... А Ви? Ви?

ЯКІВ: *(прочунав із задуми)* Кажу тобі, Ренато, якщо колись воли всі будуть на мене кидати камінням, тоді Ти мусиш за мене заступитися. Чи обіщеш мені це? Коли вже мене не стане?

РЕНАТА: *(майже сміючись)* О, Якове, Якове! Часом дійсно не знаю, чи над тобою треба плакати, чи сміятися з тебе. *(Ліворуч відчиняються двері, занадвору входить Петро й Генріх. Оба одягнені як вершники, в чоботях і кучмах. Коли двері відчиняються, чути як буря шораз сильніше завиває).*

ГЕНРІХ: *(здіймає шапку і рознімає сурдут)* Добридень, Ренато! Чуєш, як буря шаліє?

РЕНАТА: Я люблю, як воно це так десь там угорі шумить і завиває. Приходить тоді на думку, що мусить щось змінитися на світі.

ПЕТРО: *(кинув свою кучму на стіл)* Дурощі! Світ залишається завсіди той самий. Дурень той, що сподівається чогось кращого!

ГЕНРІХ: *(весело)* Ого! Хіба ж це не весна, що її несе південна буря? Хіба ж весна в тебе щось значить?

ПЕТРО: Весна чи осінь — літо чи зима, не бачу ніякої різниці. Я бачу лиш вічну одноманітність, рік за роком, аж доки не опинишся на марах. Тоді маєш, чого бажав.

ГЕНРІХ: *(хитає головою)* Ти все був песніміст, я знаю. Але такий як ти тепер став... Ні, цього не можна було передбачити. Ти ж був також колись найкращий танцюрист.

ПЕТРО: Мабуть, від мого весілля я не танцював.

ГЕНРІХ: Ти повинен був більше визначитися, Петре! Ти маєш за тяжку кров.

ПЕТРО: Жий тут на цій пустині, так би сказати, на передпіллі! Борися ти так, як я боровся і як постійно далі борюся.

РЕНАТА: Прийшли депеші до Тебе, Петре. Мабуть депеші про ріку.

ПЕТРО: Та це ти могла скорше сказати. Де ж вони?

РЕНАТА: Лежать там на вікні. Ульріхе їх щоліш приніс.

ГЕНРІХ: Я дуже цікавий. Заложуся, що вгорі ріка вже виліла.

ПЕТРО: *(підшов у глибину, збирає депеші, що там лежать, переглядає їх, опускає їх)* Сьогодні буде важка ніч.

ГЕНРІХ: *(пристунив до нього)* Покажи! *(переглядає)* Ага! Гать на Вислі перервана, повінь і криги. Ну, от! А ось телеграма згори *(читає)* „Тут також ріка рушає, вода нагло прибирає із південним вітром”. Коли то подали? Півтора години тому... Отже ще до вечора будемо мати цю історію тут.

ПЕТРО: Якове!

ЯКІВ: *(що стояв збоку і мабуть не цікавився розмовою, напів відвертається)* Що такого?

ПЕТРО: Піді негайно на той бік до вартівні і телефонуй до Ешенкругу, хай усі сторожі леду в долину ген аж до Червоного Зандкругу підходять догори. Коні й мужва хай будуть на поготові! Починається... Зрозумів?

ЯКІВ: Так, починається... Чи ще щось?

ПЕТРО: Я вже все зарядив! І... правильно! Так! Як щонс-будь трапиться, хай до мене телефонують. Рушай!

ЯКІВ: Добре вже! *(йде ліворуч до дверей, що ведуть надвір).*

ПЕТРО: *(кричить за ним услід)* Приходи знову зараз на цей бік, може будемо тебе тут потребувати.

ЯКІВ: *(мовчки виходить. Видко його на греблі, як зникає ліворуч в напрямі будки сторожів).*

ГЕНРІХ: Я властиво радію, що знову зможу бачити, як справжня рідна крига тріскає. При тому можна дечого навчитися. Тутешні відносини таки трохи чужі мені.

ПЕТРО: І ось це ти приходиш тепер зі своїми надренськими поняттями і хочеш нас, бідних східнолабців, просвіщати?

ГЕНРІХ: В кожному разі хочу робити те, що можу. Це мій обов'язок.

РЕНАТА: *(перериваючи свою роботу, що цєю були мовчки занята)* Як там із твоїми міражами, Генріху? Чи ти задоволений із своїх людей?

ГЕНРІХ: Знаменито! Це все досвідчені урядовці. Досить скоро поступаємо вперед. Ось глинь, це рисунки! *(вигибає із грудної кишені звій паперу і розкладає перед нею)*.

РЕНАТА: *(увидно придивляється)* Наскільки я на цім розуміюся, то це шлях саме тут, біля нашого дому, біля великого закруту греблі, чи коліна, як то кажуть.

ГЕНРІХ: Правильно! Біля Пустого Коліна. А чи ти знаєш, Петре, що перед твоїми хатніми дверима є найгірша нора з цілої підземної течії? Що гребля ніде не є так виставлена на небезпеку, як тут біля Пустого Коліна? Чи ти знаєш про це?

ПЕТРО: Як ти думаєш, що можеш мене тим злякати, то помилуєшся. Тому ще десять разів кажу, та ціла Ваша регуляція фунта клаків не варта! Я не покладав великої надії на неї! Я вірю в наші здорові рамена та й годі!

ГЕНРІХ: Ти вважаєш, що після тебе нехай і потоп!

ПЕТРО: Говорила-їхала! Я думаю просто: видержала гребля так довго, то видержить ще довше.

ГЕНРІХ: Отже як довго ще?.. А потім наші діти? Наші нащадки?

ПЕТРО: Я не маю жадних дітей! Що мене обходять нащадки!

РЕНАТА: *(що довго оглядала рисунки)* Ось, Генріху! Дякую *(віддає йому рисунки)* Як будеш коллинебудь мати час, то поясниш мені дещо докладніше.

ПЕТРО: Що ти там розумієш! Це хотів би я знати, що тебе в тім може цікавити!

ГЕНРІХ: *(впадаючи)* О, я знаю! Рената є власне дочкою свого батька. Чи твій батько, Ренато, не цікавився будовою греблі і тим подібними справами?

РЕНАТА: *(тепло зиркає на нього)* Ти це пам'ятаєш це, Генріху?

ГЕНРІХ: Зовсім добре.

РЕНАТА: Так, я дійсно вчилася орудувати цирклем і ривницю. Це була батькова слабкість. А головню тоді, як він продав поле і замешкав у місті. Я йому помагала робити не один модель греблі.

ГЕНРІХ: *(розложив рисунки на середньому столі, стоїть там, оживлено обертається)* Так тоді хіба розумієш, Ренато, як я радію, що я це діло тут перебрав. Уяви собі: нове русло ріки! Нові греблі! І я їх маю будувати!

Мене доля до того призначила! Віки минуть, заки знову
колись таке завдання стане перед будівничим ріки.

ГАННА: *(сходить праворуч по сходах, стає)* Може ша-
повна пані буде ласкава вийти нагору?

РЕНАТА: *(глядить на неї)* Що сталося?

ГАННА: Старша пані нагорі знову дуже неспокійна. Вона
щось так багато до себе говорить, що ніхто нічого й не
второпає. Дехто злякався б.

РЕНАТА: Иди, йди, я зараз прийду!

ГАННА: *(йде знову нагору).*

РЕНАТА: Вибач, Генріху.

ГЕНРІХ: Але ж очевидно, прошу дуже.

РЕНАТА: *(підходить нагору).*

ГЕНРІХ: *(до Петра)* Що властиво діється з бабунею? Що
це за дивні напади?

ПЕТРО: Вона переживає вдруге дитячий вік.

ГЕНРІХ: Чи ти думаєш, що вона бодай одне слово до
мене промовила, або запитала, як мені поводитьсь?..
Агі слова!

ПЕТРО: Старі люди бувають дивні.

ЯКІВ: *(мовчки підходить зліва, береться за роботу, що їй
Рената покинула на столику з шитвом).*

ГЕНРІХ: Так, я це завважав. Я був у неї нагорі кілька
разів...

ПЕТРО: *(скоро випадає)* Це ти міг і не робити. Вона ж тебе
не пізнає.

ГЕНРІХ: Так? Думаєш?.. *(відвертаючись)* Відколи вона
на те хворіє?

ПЕТРО: Уже віддавна. Це приходить і відходить. Раз так,
раз інакше.

ГЕНРІХ: І не має на це ради?

ПЕТРО: *(здвигає плечима)* Ми всі колись будемо старі.

ГЕНРІХ: *(хитає головою)* А що це була за жінка, як я від-
ходив!

ПЕТРО: Власне, дванадцять років. це для людини не
іграшка.

ГЕНРІХ: Так, тоді щойно пізнати, яку дорогу відбулося.

ПЕТРО: *(до Якова)* Чи ти телефонував до Ешенкругу?

ЯКІВ: Так.

ПЕТРО: Чи сторожі леду вже підійшли?

ЯКІВ: Більшість уже там. Інші прийдуть до вечора.

ПЕТРО: Що робить ріка?

ЯКІВ: Вона лежить і чигає.

ПЕТРО: Ще не рухається?

ЯКІВ: Часом тільки чути в середині в леді тріскіт і лоскіт, а так усе спокійно.

ПЕТРО: Це перший знак... Чи буря втихомирилася?

ЯКІВ: Ні. Ще далі шаліє, як скажена. На греблі ледве можна вдержатися. Зриває майже надолину.

ПЕТРО: Це сьогодні значить бути мужнім. Сьогодні нічого не поможуть всікі великі слова й гарні фрази.

УЛЬРІХС: *(надійшов зліва, він трохи підхмелений, одначе ошанується, звертається до Петра)*. Хочу тільки оголосити, що з Ешенкругу телефонують по тебе. Це в справі возів до піску на греблю. Вони не можуть поладнати між собою розподілу.

ПЕТРО: *(запінився)* Не можуть погодитися?.. Так, наче б я не видав усіх розпорядків! Так, наче б цехи не були випсані чорне на білім.

УЛЬРІХС: Роголь каже, що він має дати лиш одну фіру. Він ніколи більше не давав, як одну фіру, — так він каже, але в його „цеху” стоять дві. Він каже, що цього не зробить. Інші кажуть, що наказ є наказом. Він може потім піти на скаргу. Але як він не дасть дві фіри, то вони кажуть, що також дадуть тільки по одній. З того приводу вони там і сваряться, кажуть, щоб ти туди прийшов.

ПЕТРО: А бодай грім ясний у ту банду вдарив! Вони заробляють на те, щоб разом пропити. Чи гнідий осідланний?

УЛЬРІХС: Усе готове! Ледве можна вдержати лайдака. Вигребав таку яму, як двері від стайні. Таку, як двері від стайні.

ГЕНРІХ: *(до Петра)* Чи мені також їхати?

ПЕТРО: Дякую дуже. Я це сам полагоджу із сусідами. Не потребуємо до того високого зверхника.

ГЕНРІХ: *(здвигаючи раменами)* Про мене, як тобі подобається.

ПЕТРО: *(бере свою кучму, до Ульріхса)* А як там виглядає на тім боці, у вартівні? Щоб мені не пили забагато горілки!

УЛЬРІХС: *(великодушно)* І, там я вже пильную. Я їх розрухаю!

ПЕТРО: *(гостро глядить на нього)* Вам знову з чуба куриться!

УЛЬРІХС: Невже хочеш сказати, що я п'яний?

ПЕТРО: *(даючи відмовний знак)* Добре-добре... Отже, гайда! *(до Якова)* Заглядай час до часу на той бік до вартівні, що там хлопці поробляють. Вернись за якої пів години. Ви, дядьку, так довго сидіть дома. *(Виходить праворуч, Ульріхс його підпроваджує).*

ГЕНРІХ: *(знову нахиляється над своїми плянами і вглиблюється в них).*

ЯКІВ: *(по хвилині наближається до Генріха)* Чи це твої рисунки з регуляцією ріки?

ГЕНРІХ: *(розсіяно)* Так, та це тільки частина.

ЯКІВ: Отже на тому має вже так лишитися?

ГЕНРІХ: *(як перше)* Як то? А що ж ти думаєш?

ЯКІВ: Що русло ріки відвернуть! Геть далеко звідси!

ГЕНРІХ: Так, це вирішена справа.

ЯКІВ: І вже не буде повені, ані криги не будуть грати?

ГЕНРІХ: *(здивовано дивиться на нього)* Невже це справляє тобі так багато радості, Якове?

ЯКІВ: Уже не буде чути більше, як шумить ріка, як тріскає крига? Це має скінчитися?

ГЕНРІХ: Так, це має скінчитися. Того я сюди й приїхав.

ЯКІВ: *(вибухаючи)* Так тоді бажаю тобі, щоб ріка знищила тобі ту цілу твою базграніну! Щоб ти з тим твоїм зарозумілим „маю" і „роблю" зійшов на пси! Цього тобі бажаю!

ГЕНРІХ: *(сміється вимушено)* Дякую, ти є дійсно добра людина.

ЯКІВ: Ти думаєш мабуть, що ти один на світі маєш командувати? А все має танцювати під твою дудку? Так? Та ти з тим отам на дворі гарно вийдеш! Там можеш щось пережити! Це не те, що бабам голови завертати!

ГЕНРІХ: *(спотакнів)* Що це значить? Прошу висловитися ясніше.

ЯКІВ: Поясни собі сам! Під два рази казання не каже.

ГЕНРІХ: *(здигає раменами)* Ти справді чудово розвивуєш! З тобою справді не варто сперечатися.

ЯКІВ: Так, ще грай великодушного! Шкода, що Ренати тут немає! Що ти їй не можеш імпонувати! *(Йде ліворуч до дверей, відчиняє їх, тоді шераз звертається до Генріха)* А коли ти хочеш знати, кого ти ще довів до

божевільля, то я тобі скажу... Бабуню ти довів до божевільля! Чуєш, бабуню!

ГЕНРІХ: *(енергійно)* Е, цього мені вже забагато... Ти мені тепер поясниш... *(йде до нього)* що це все значить!..

ЯКІВ: *(вибухає)* Це зовсім неправда, що вона вже віддавна така. Це тобі Петро набрехав! Вона така стала щолити тепер, від коли ти тут є! Докладно від того дня вона така зробилася! Тепер ти знаєш, ти всьому завинив! *(пиходить гримнувши дверима).*

ГЕНРІХ: *(остовпів, стоїть, ловиться за голову)* Але чому саме через мене? Це є якась... *(опісля заперечуючо)* нісенітниця! Чиста нісенітниця! *(Підходить до середнього стола, заглиблюється в свої пляни, місцями ногує дещо. В глибині праворуч відчинилися двері).*

УЛЬРІХС: *(всуває голову, обережно оглядається, опісля входить ближче)* Ти? Генріху?

ГЕНРІХ: Ах це ви, дядьку?

УЛЬРІХС: Чи ти чув, що він мені закидує?!

ГЕНРІХ: *(розсіяно)* Ні! Що так?

УЛЬРІХС: Ну, це вже ти мусиш знати.

ГЕНРІХ: Поняття не маю!

УЛЬРІХС: *(підступив зовсім близько)* Наче б то я запивався? Дядько Райнгольд буде запиватися... Чи ти вже щось таке чув?

ГЕНРІХ: *(сміючись)* Ах, про це йде?.. Ну, це він аж так эле не думав.

УЛЬРІХС: І, ти зовсім не знаєш, що це за чоловік. Він не дозволить другому на найменшу приємність. Так, наче б кожний не заглядав до своєї чарки. Між собою можемо про те спокійно говорити.

ГЕНРІХ: *(як перше)* Та невже ви його так боїтеся?

УЛЬРІХС: Я боюся? Пфі, боюся! Чого мені боятися? Невже я так виглядаю, наче б мав нечисту совість, щоб аж треба було боятися? Ге?

ГЕНРІХ: Ні, ні, напевно ні.

УЛЬРІХС: Можу тебе запевнити, що такі люди виглядають зовсім інакше.

ГЕНРІХ: *(киваючи головою)* Але ж певно! Куди ж вам до того?

УЛЬРІХС: *(уперто)* Ти можеш говорити, що дядько Райнгольд не є ангел. Це правда. Я дещо бачив і перетерпів та мусів не на одне дивитися крізь пальці. Але чого

то не робиться, щоб тільки не втратити даху над головою! Бачиш, мій небоже, так мається справа. Але запевняю тебе, що це не сталося по моїй волі.

ГЕНРІХ: *(зробився уважний)* Що це все значить? В тім таки щось криється? Взагалі...

УЛЬРІХС: *(з притомністю, протверезівши)* Що це має значити? Це нічого не має значити. Я тільки так говорю.

ГЕНРІХ: *(нерпо)* Тепер ви знову мені викручуєтеся. Все мені викручується. Від нікого не почувеш ясної відповіді. Що ж це є? Чим тут пахне в повітрі? Щось, чого не можна ані доткнутися ані зловити, а що все таки чигає в усіх закутках і повзає довкруги? Що це є дядьку? що там надворі?

УЛЬРІХС: Не питай мене, чоловічку. Це якийсь божевільний час настав. Такий час, що тепер усе можливо. І це так піде, як із тим там надворі. Піде так, як із рікою.

ГЕНРІХ: Як це ви думаєте, дядьку?

УЛЬРІХС: Що робить ріка, як настає її час?

ГЕНРІХ: Ви хочете сказати, що вона рушає?

УЛЬРІХС: *(стукне пальцем по його плечах)* Бачиш чоловічку. Вона рушає. Може щупко лежати там на ній ще раз такий твердий лід. Але як вибе її година, вона рушає! А моє вже таке, якби годинник наставився вже вибити мою годину.

РЕНАТА: *(надходить праворуч спереду, мовчки йде до кравецького столика).*

УЛЬРІХС: *(поснішаючи)* Я стою тут і стою і зовсім забув, що ти маєш роботу. Ну, але вже не хочу довше...

РЕНАТА: *(сіла)* Ви втікаєте від мене, дядьку Ульріхс?

УЛЬРІХС: І, де ж би я втікав!.. Ні! Але що я тебе мав ще питати, хлопче...

ГЕНРІХ: Що таке?

УЛЬРІХС: Ну, скажи но, чоловічку. Що це ти там так рисуєш і пишеш і рахуєш. Що це все властиво має за ціль? Пощо завдаєш собі стільки труда й праці? Чи ти дійсно думаєш, що ти зможеш стати проти того, що там надворі?

ГЕНРІХ: Цього сподіюся, дядьку Райнгольде.

УЛЬРІХС: Ну, а ти, Ренато? Ти ж збіса мудра жінка і визнаєшся в тому цілому крамі більше, ніж десять при-

связаних греблі разом. І я тепер питаю тебе, чи ти віриш у те?

РЕНАТА: Так, дядьку Райнгольде. Я свято вірю, що те, чого Генріх бажає, правильне.

УЛЬРІХС: *(хитаючи головою)* Я тільки кажу, що світ з кожним днем усе більше дуріє. Від часів Адама ріка мала своє русло. Так а не інакше вона плила. Тепер ви хочете їй це заборонити. Тепер ви хочете їй поставити припини. Коби лише бестія згодилася на те.

ГЕНРІХ: *(підводиться від своїх рисунків)* До цього вона буде змушена, дядьку. Ми підходимо до неї так, як до такої речі треба підходити. Повільно, обережно, крок за кроком! Не на сьогодні й завтра! Не насильно! Ні, підступом! Ми її, так сказати, заманемо в засідку і одного ранку зловимо її в нове русло, і звідти вже більше не випустимо. Бачите, так це робиться. Так людина дала собі раду із дикими звірами.

УЛЬРІХС: А чому давніше ніхто не впав на таку думку? Як я так подумаю, що нещастя з 33 року зовсім непотрібно сталося, треба лиш було, щоб хтось такий, як ти, скорше з'явився, і все було б інакше пішло... Чоловічку, чоловічку! *(Ловиться за голову, якби його зачпляло)*.

ГЕНРІХ: Так, якби то! Якби то! З ідеями так само, як із вашими кригами. Вони таксамо не рушають скоріше, аж вибе їх година.

УЛЬРІХС: Кільки ти часу потребуєш до цієї роботи?

ГЕНРІХ: Так, як справи сьогодні стоять, то я числю 12—13 років.

УЛЬРІХС: *(чухається по голові)* Гарний шматок часу... Чи ти знаєш, як я це собі уявлюю?

ГЕНРІХ: Ні, як же ж?

УЛЬРІХС: Уявлю собі це, як патріярх Мойсей. Я стою ген високо на горі і здалека гляджу на землю, де пливе молоко й мід. Але вона не призначена для мене. Я не маю по ній ходити... Але з того приводу не буду на собі роздирати риз. *(Вбирає шапку на голову і виходить углибину праворуч)*.

РЕНАТА: *(нахплюється ще більше над роботою, довта мовчачка)*.

ГЕНРІХ: *(розсіяний перешукує свої папери, по хвилині підводиться)* Одначе все йому ще не хоче вишуміти з голови те, що колись було!

РЕНАТА: *(не підводиться)* Образ із дитячих літ залишився йому в пам'яті. Декому залишаються образи навіть в пам'яті.

ГЕНРІХ: *(усміхається)* Про те ти також уже переконалася, ти стара жінко?

РЕНАТА: Інакше б не знала.

ГЕНРІХ: *(встає, починає проходжуватися)* Ах, так! Образи з дитячих літ! Дечня фантазія їх так прикрашує. В дійсності не було так рожево. В дійсності не хотілось би щераз те саме пережити.

РЕНАТА: Думаєш?

ГЕНРІХ: Зовсім певно. Тільки, що більшу частину з того вже забулося.

РЕНАТА: Не всі люди забувають так швидко, як ти, Генріху!

ГЕНРІХ: Може бути. Мені, звичайно, бракувало часу передумувати мнудле.

РЕНАТА: *(новачно)* Мені ні!

ГЕНРІХ: *(дивлячись на неї, по хвилині)* А це також залежить від того, що треба пригадувати, а що забувати. Я вправді, досить мудро зробив, що забував. *(Рената мовчить)* Не годнися зі мною, Ренато?

РЕНАТА: *(спокійно)* Авжеж, Генріху, вповні погоджуюсь.

ГЕНРІХ: *(порушений)* Це навіть було моїм обов'язком. Це було збереженням себе самого. Я був би поляг у тій боротьбі. Тому я мусів піти геть. Тому я мусів вибити собі те з голови. *(Наче жде на її відповідь. Але тому, що вона мовчить, він знову починає ходити, потім стає перед своїми рисунками, заглядає до них, опісля знову підводиться)* — Чи не була ти передтим коло бабуні, Ренато?

РЕНАТА: Так.

ГЕНРІХ: Як же вона тепер почувається?

РЕНАТА: Так само.

ГЕНРІХ: А чи ти знаєш, що мені перше Яків закидав?

РЕНАТА: *(глядить питально на нього).*

ГЕНРІХ: Що ніби я є винувник стану здоров'я бабуні. Що ти на те?

РЕНАТА: *(здавлено)* Я ж не лікар, Генріху.
ГЕНРІХ: Але чому ж ви не покличете якого?
РЕНАТА: *(як перше)* Ти знаєш, що ми, сєлюхи, живемо й умираємо найрадше без лікаря.
ГЕНРІХ: *(по хвилині)* Скажи мені, ради Бога, звідки Яків приходить до такої божевільної думки приписувати мені вину.
РЕНАТА: *(все ще з трудом)* Яків має часто такі дивовижні помисли.
ГЕНРІХ: Авжеж, це вже мені дало багато до думання. Недавно оце знову.
РЕНАТА: Я часом майже боюся за нього.
ГЕНРІХ: Не можу перед тобою замовчати, що супроти того хлопця тяжко згрішили.
РЕНАТА: *(з болем)* Я знаю це, Генріху.
ГЕНРІХ: Та про те іншим разом. Тепер хочу я ще одне знати — *(стає перед нею)* Яків каже, що бабуля стала така щодлиш від дня мого приїзду.
РЕНАТА: Це може бути.
ГЕНРІХ: *(зворушений)* Отже таки! Отже таки!.. *(робить кілька кроків, знову стає перед Рєнатою)* То чому тоді Петро каже, що її стан здоров'я уже віддавна такий? В кожному разі ще перед тим, заки я приїхав.
РЕНАТА: Петро так каже?
ГЕНРІХ: Авжеж! Півтори години тому. А чверть години тому Яків говорив про інше. Якже це все погодити? *(стоїть очікуюче перед Рєнатою).*
РЕНАТА: *(мовчить і не підводиться).*
ГЕНРІХ: *(налягаючи)* Поясни мені це, Рєнато?
РЕНАТА: *(закриває лице руками)* Боже мій!.. Боже мій!.. *(встає, підходить до вікна ліворуч).*
ГЕНРІХ: *(відвертається)* Отже знову нема відповіді! Знову те невідоме, те загадочне, що, мов яка примара, гнітить чоловіка!
РЕНАТА: *(розпучливо)* Змилосоєрдися! Прошу тебе, змилосоєрдися, Генріху!
ГЕНРІХ: *(гнівно)* Мовчу вже! *(робить кілька кроків, опісля надумується, підходить до неї, оглядає її сердечно)* Рєнато, ти терпиш!
РЕНАТА: *(ховє обличчя в долоні, нервово хлипає, без слів, замкнена в собі).*

ГЕНРІХ: *(мяко)* Бідна дитина! Що вони з тебе зробили!
(кладає свою руку на її волосся).

РЕНАТА: *(здрігається під його дотиком)* Лиши мене. Генріху! Лиши мене!

ГЕНРІХ: Бідна, бідна дитино! *(на дворі буря вие тихіє, хмари гонять по небі, нагло заходяче сонце кидає до кімнати ясний сніп світла)* Ось! Дивися, Ренато, сонце! Гляди лиш, як цілі сіни горять! Чи це тобі не пригадує чогось?

РЕНАТА: Чого?

ГЕНРІХ: Наших шкільних часів у Марієнбургу. Великої кімнати „під альтанами” у тітки Мальхен. Там нераз бачив я, як щось любе стояло в сонячних промінях, коли вечірне сонце прокрадалося так між листвами альтани.

РЕНАТА: Велика кімната в тітки Мальхен. Так, так!

ГЕНРІХ: Але це було тільки у таку, як тепер, пору року. Лише сонце інакше стояло. Лиш на провесні, як тепер. Може й тому воно було вніжково приємне, що його вперше знову бачилося. То було мов ясне прочуття, мов надія.

РЕНАТА: *(тяжко)* Прочуття.. Надія!.. Де те все поділося!

ГЕНРІХ: Голова догори, Ренато! Гляди, сонце наших дитячих літ! Чи ж воно не палає, як колись?

РЕНАТА: *(перед себе)* Як колкесь?.. *(на дворі просуваються хмари. Знову темніє. Рената підводиться, меляхольїно всміхається)* Бачиш, ось воно вже зникло! Зникло раз на завсідн!

ГЕНРІХ: *(радісно)* А я кажу, що воно знову вернеться.

РЕНАТА: *(безнадійно)* Ніколи, ніколи вже не вернеться. Що було прогуло!

ГЕНРІХ: *(сідаючи на поруччя крісла, що стоїть ліворуч спереду)* Та й чи ти знаєш, що сьогодні за день, Ренато?..

РЕНАТА: *(опершись на вікно, в остовпінні глядить у далечинь)* Що за день?..

ГЕНРІХ: Сьогодні починається карнавал, Ренато! Сьогодні весело там — удолині над Рейном.

РЕНАТА: Інакше, як тут у нас угорі над сірим морем.

ГЕНРІХ: Авжеж, трохи інакше! То легші люди, ніж ми, отяжілі мешканці півночі. Легші і мабуть щасливіші.

РЕНАТА: Чи тужиш за ними?

ГЕНРІХ: Подумай, там у долині провів я 12 років мого життя. Та й що то за літа були! Найбагатші й найбуйніші, які лиш людина може мати!.. Як я отак добре подумаю, то це вже також лежить поза мною. Любов, приязнь, щастя, усе це знову було! Але все це лиш як давній сон! І чи не було це вчора, як ще сон стояв перед очима?.. Дивно! Дивно! *(Встає, робить кілька кроків, знову вертається назад)* Мабуть ти так маєш слухність, Ренато! Мабуть воно так не буде вже більше так світити, як колись світило, це сонце.

РЕНАТА: *(понура)* Тепер віриш у це так само?

ГЕНРІХ: Але є щось інше, Ренато, що вносить світло в темне життя. *(Рената занежливо глядить на нього)* Це праця, Ренато! Праця для великої справи! Вона нам дає силу й розмах тоді, як усе інше проминуло! *(Знову надуть до кімнати промені сонця, покриваючи все золотавим блиском)* Бачиш, Ренато, ось воно знову, ось знову бачимо, як палає вечірнє сонце!

РЕНАТА: Чи дійсно так усе для тебе проминуло, Генріху?

ГЕНРІХ: Так само, як для тебе, Ренато.

РЕНАТА: Ти й я! Ми, жінки, можемо лиш один раз переживати те, що вам мужчинам, мабуть, може трапитися кілька разів.

ГЕНРІХ: Ах, дурниця, Ренато! Це старі погляди. Ми, люди сьогоднішнього дня, думаємо про те інакше.

РЕНАТА: *(вагається)* Я хотіла б тебе про щось запитати, Генріху.

ГЕНРІХ: Будь ласка.

РЕНАТА: *(як перше)* Чому ти властиво ніколи не подумав про те, щоб знайти собі жінку.

ГЕНРІХ: *(спокійно)* А може я вже мав якусь, Ренато.

РЕНАТА: *(дуже здивована)* Ти... жінку?

ГЕНРІХ: Не перед світом, або перед законом! Розумій мене правильно! Але перед самим собою! Перед моєю совістю, так сказати б!

РЕНАТА: *(ще дальше глядить на нього в остовпінні)* Ти... мав... жінку?

ГЕНРІХ *(поважно)* Я мав одну.

РЕНАТА: Не маєш більше?

ГЕНРІХ: Вона померла.

РЕНАТА: *(схиляє голову)* Померла.

ГЕНРІХ: *(встав, повільно ходить по кімнаті)* Так, і вона мусіла відійти! Навіть вона, найвсеслиша з усіх! Вона нічого так не боялася, як холодної землі, бідолашка, а одначе мусіла до неї піти, така молоденька! І дитина з нею.

РЕНАТА: Дитина також?

ГЕНРІХ: Так, жінка померла підчас пологів.

РЕНАТА: Чи вже давно, як це сталося?

ГЕНРІХ: Майже три роки. *(Зробивши кілька кроків)* Це також вже напів забутий епізод! І це те, що колись являлося мені майже змістом мого життя. *(Знову робить кілька кроків)* Можеш мені вірити, Ренато, мені так тоді поводилося, як лиш може поводитися людині, що стратить своє пайдорожчє! А одначе, як я сьогодні гляну в минуле!.. Не думай, Ренато, що я твердого серця! Та може це було її і моє щастя, що вона передчасно мусіла відійти. Чи вона вистачила б як товариш життя? Хто знає!.. Хто знає!

РЕНАТА: Чи ви довго зналися?

ГЕНРІХ: Майже дев'ять років. Це була ще студентська любов. Я влетів у неї коміть головою і більше не прочунився. Так, так, Ренато! Загаряча молода кров... А чи знаєш, Ренато, чому я так влетів? *(Рената глядить на нього запитливо)* То було через одного гарбуза, що його одна Рената дала одному Генріхові, коли він був такий дурний, і їй у стіп зложив своє студентське серце. *(Рената спускає голову і мовчить)* Їй якраз вліз у голову гарний, поставний Петро, і про нікого іншого не хотіла нічого й чути. Тоді взяв дехто своє зболіле серце цупко в руки і поніс його до солодкого сотворіння над Реном, щоб виздоровіти... Бачиш, Ренато, отак воно, усі речі виходять на добре тому, кого боги люблять. Навіть як ті, що йому колись виглядали найтрудніші!

РЕНАТА: *(встає, терпко)* Так твердо віриш у своє щастя?

ГЕНРІХ: Певно, Ренато! Це повинність кожного, хто стоїть у боротьбі! Хто хоче перемогти, повинен непохитно вірити в свою зорю.

РЕНАТА: *(як перше)* Навіть тоді, коли зоря означає нещастя других?

ГЕНРІХ: *(змішаний)* Ренато, що це ти кажеш?

РЕНАТА: Подумаєш лиш, щастя, що твоя приятелька померла!

ГЕНРІХ: *(схвильований)* Я не міг цьому перешкодити, Ренато!

РЕНАТА: *(в зростаючому зворушенні)* А опісля це ще більше щастя передтим, що ти одного... гарбуза одержав! Дійсно можна тобі погратулювати! Тебе щастя просто переслідувало!

ГЕНРІХ: *(дуже зворушений)* Ренато! Невже ти хочеш сказати, що те, що ти називаєш моїм щастям, було твоїм... нещастям?

РЕНАТА: *(стоїть серед мовчазного болю з піднесеними раменами, мовби боронилася).*

ГЕНРІХ: *(підійшов до неї)* Хочеш сказати, Ренато, що коли б ти сьогодні ще раз мала вибирати, ти інакше вибрала б? *(Ловить її, мов до оборони, піднесеним ліву руку, пристрасно її стискає).*

РЕНАТА: *(конвульсійно дрижить і плаче мовчки).*

ГЕНРІХ: Ренато, чи це правда? Чи це хочеш сказати? Чи я добре тебе зрозумів?

РЕНАТА: *(нагло глядить до вікна, біля якого стоїть)* Яків іде! Боже, змилуйся! *(вихоплює свою руку від нього).*

ГЕНРІХ: Не думай, Ренато, що заощадив собі відповідь. *(Поступає крок наперед).*

ЯКІВ: *(з'являється в дверях ліворуч, вороже глядить на обоїх).*

ГЕНРІХ: *(завважує це)* Чи ти маєш якесь бажання?

ЯКІВ: *(далі стоїть у дверях)* Чому?

ГЕНРІХ: Бо так на мене дивишся.

ЯКІВ: Хіба можу ще увійти до хати?

ГЕНРІХ: *(опановується)* Прошу!

ЯКІВ: *(наче б щось пригадав)* Взагалі тебе шукають.

ГЕНРІХ: Шукають?! Хто?

ЯКІВ: Порінський та й інші мірники вже кілька разів питали за тобою. Вони не знають, чи їм далі працювати, чи перестати.

ГЕНРІХ: Так, до чорта! Де ж вони?

ЯКІВ: На зовнішній греблі. Вони міряють.

ГЕНРІХ: *(зляканий)* Тепер вони міряють ще на зовнішній греблі? Де кожної хвилини може рушити ріка? Я вже давно заповів спочинок.

ЯКІВ: А що я знаю! Я кажу те, що є. Решта мене не обходить.

ГЕНРІХ: *(бере свою шапку)* Вони збожеволіли? Як їм щось станеться, то я за те відповідатиму! Така легкодушність! *(киває головою до Ренати)* Я зараз, Ренато! *(спішно виходить ліворуч).*

ЯКІВ: *(хвилинку ще жде. Опісля дико вибухає)* Я зараз! Я зараз! Можеш довго шукати, поки їх найдеш! *(кидається до Ренати)* Ах, ти!.. ти... ти...! *(хапає її руки і пристрасно цілує).*

РЕНАТА: *(хвилинку мов приголомшена, опісля дуже гідно)* Якове?.. Чи ти здурів?.. Якове?!

ЯКІВ: *(скавуть)* Так здурів! Здурів! *(падає перед нею на коліна, наново цілує її руки).*

РЕНАТА: *(рішучо)* Якове! Якове! Встань! Якби тебе хтось так побачив! Встань! *(Хоче вирвати йому свою руку).*

ЯКІВ: *(знову хапає її й цілує).*

РЕНАТА: Чи маю кого закликати, Якове?..

ЯКІВ: *(дико)* Так, склич увесь світ! Поклич Генріха!

РЕНАТА: Мені жаль тебе, тому не роблю цього.

ЯКІВ: Ти в мене одинока на світі! Я не маю нікого більше крім тебе!

РЕНАТА: Як так, то зроби це для мене, іди.

ЯКІВ: *(благально)* Не відштовхуй мене, Ренато! Не відштовхуй мене!

РЕНАТА: *(рішуче)* Прошу тебе востаннє! Іди собі, а як ні, то піду я!

ЯКІВ: *(похилившись)* Ну, то йду вже! Я ж уже спокійний! *(відходить праворуч у глибину, повільно, не оглядаючись).*

РЕНАТА: *(коли побачила, що вже сама, зірвалася, мов від наглого ляку)* Геть! Тільки геть! Геть! *(Робить хаотичні рухи, мов би хотіла втікати, не знаючи куди, стає праворуч біля стола, мов божевільна, глядить перед себе, зойкає)* Рятуй мене, Боже небесний!.. Рятуй мене переді мною самою! *(Коротка павза).*

УЛЬРІХС: *(входить з глибини праворуч, куди перше вийшов Яків, зближається хитаючи головою)* Що це з хлопцем, Ренато?

РЕНАТА: *(пробує опам'ятатися)* Як... як ви думаєте, дядьку?

УЛЬРІХС: *(заклопотано глядить на неї)* Жінко! Як же ж ти виглядаєш? Чи ви щось мали з хлопцем?

РЕНАТА: Я з Яковом?.. Ні!

УЛЬРІХС: Бо ж він оце вилетів з хати... Я стою на подвір'ї коло купи ріпи, нараз він вилітає, біжить щосили поперек через подвір'я і тільки ти його бачив! Крізь задню фіртку на поле! Цей хлопець мені весь час не подобається! Де ж властиво Генріх? Я думав, що він також тут.

РЕНАТА: Генріх пішов на зовнішню греблю.

УЛЬРІХС: На зовнішню греблю? Так коротко перед замкненням брами ще?.. До чорта лихого!

РЕНАТА: *(налякано)* Думаєте, що йому може що статися? Він хоче знайти своїх урядовців. Ради Бога, щоб він тільки не запізно...

УЛЬРІХС: Хай він лише бережеться! Довше як пів години там на дворі не буде тривати! А тоді зачнеться.

РЕНАТА: *(боязко)* Я мушу за ним поглянути! Я мушу... *(біжить до дверей ліворуч, стає відсапнувши)* Богу дякувати, ось він іде на греблі.

УЛЬРІХС: *(похигує головою)* Ай! Ай! Ай! Ай! *(також підходить до дверей, виглядає)* Так, там іде хтось за вартівнею.

РЕНАТА: Це Генріх! Я пізнаю його зовсім добре. Бачите це тепер, дядьку Райнгольде?

УЛЬРІХС: Так, тепер це видно. Ах, які ти маєш добрі очі, чоловічку!

РЕНАТА: *(виступаючи)* Я не знаю. Може бути!

УЛЬРІХС: Ти мусиш мати дуже добрі очі... він тепер заходить до вартівні.

РЕНАТА: *(глибоко віддихає)* Так, він тепер безпечний *(знову вступає до кімнати, замикає двері)*.

УЛЬРІХС: Він повинен був насамперед розвідати в вартівні. Там був би він уже своїх людей знайшов. Хто ж це йому набазикав, що воли на зовнішній греблі?

РЕНАТА: *(понура)* Яків!

УЛЬРІХС: Я й так гадав собі це!.. так, так, кажу тобі — у хлопця якийсь дідько вселився. Він наче б непри собі. *(Він підійшов близько до неї, дивиться їй у вічі)*
А чи знаєш ти чому?

РЕНАТА: *(спускає голову)* Ні, я не знаю.

УЛЬРІХС: Але я це знаю, чоловічку!

РЕНАТА: *(з болем)* Чого ж тоді питаєте мене про це?

УЛЬРІХС: *(розважно)* Так, я знаю про те все, дитино, і я міг би з тобою про те все говорити. Я знаю про багато більше річей, як тобі взагалі може здаватися, запевняю тебе. Про більше річей, як це комусь може подобатися! Чи віриш мені в тому?

РЕНАТА: *(змішана)* Ви, дядьку Райнгольде? Ви?

УЛЬРІХС: Так, я, я!.. Ти не потребуєш на мене так дивитися. Це все має свою слухність. Дядько Райнгольд має добрі вуха й добрі очі.

РЕНАТА: *(злякана)* Дядьку Райнгольде... Ви... ви... щось знаєте?..

УЛЬРІХС: А якщо я й тепер скажу: так!?

РЕНАТА: *(визірівшись на нього)* Ви... ви... знаєте про те?

УЛЬРІХС: Так то є, чоловічку. Я знаю про все.

РЕНАТА: *(пристрасно)* Ви про це знали, дядьку Райнгольде і промовчали це? Якби ви були бодай одне слово сказали Петрові, усе було б інакше пішло!

УЛЬРІХС: Щоб він мене викинув? Щоб я мусів тинятися і, як бідний подорожній, просити милостині... Ні, дитино! Чи ж мав я який слід доказу? Так усякий може собі прийти і щось таке говорити. Докажи, голубчику, докажи! Або мовчи... Хіба ж ти що іншого вчинила?

РЕНАТА: Я була його жінка... Невже я повинна була його обвинуватити?

УЛЬРІХС: *(здвигає раменами)* Ось власне кожний має свої причини! Тому жаден чоловік не повинен робити закидів другому.

(Коротка павза)

РЕНАТА: *(вибухає внутрішнім терпінням)* Чого ви мені тепер те все пригадуєте, дядьку Райнгольде? Тільки років ніодне слово не пройшло крізь ваші уста. Чому ви приходите з тим до мене саме сьогодні?

УЛЬРІХС: Бо я бачу, що ти пішла на небезпечну дорогу, чоловічку. Ти пішла на дорогу, що її кінця ніхто не може знати. Вона може з лісу вивести. Але так само може й запровадити в ще більшу гущавину. А там посередині в глибині гущавини є такі чорні багнетні ями, що як вони вже раз когось втягнуть, так тоді вже йому „вічна пам'ять”. Розумієш, що я думаю?

РЕНАТА: *(по хвилині, вибухаючи)* А як ви маєте слухність? Якщо я вже не можу більше цього зносити? Як мушу говорити, то чи це буде моїм нещастям, чи ні?

УЛЬРІХС: Так тоді я запитаю тебе лиш одне.

РЕНАТА: *(з острахом і запитливо глядить на нього)*.

УЛЬРІХС: Я питаю тебе, а якби Генріх був там лишився, де він був, то що тоді? Чи тоді також були б тебе мучили такі гадки?.. Відповідж мені на те!

РЕНАТА: *(бореться з собою)* О, Боже мій... Що робити?.. Що робити?

УЛЬРІХС: Бачиш! Отже ти хочеш для Генріха вкхати в біду твого законного чоловіка! Чи то правильно, чоловічку? Чи ти добре це собі передумала?

РЕНАТА: *(з притиском)* Мабуть, ви трапили, дядьку Райнгольде! Мабуть я не маю більше права говорити правди! Мабуть, найбільше з усіх завинила я! *(Вона стоїть там, мов зломана, схрещені руки притиснула до обличчя, мовби нею потряс якийсь внутрішній судорог)*.

УЛЬРІХС: *(гладить її волосся)* Годі вже, дитино! Ось іде Генріх із вартівні. Він не потребує знати, що я тут був.

РЕНАТА: *(випростовується)* Добре, дякую вам, дядьку Райнгольде *(подає йому руку)*.

УЛЬРІХС: Чи ти із своєю совістю в порядку?

РЕНАТА: Так, я хочу це в собі задержати... Я хочу нести свій хрест докінця.

УЛЬРІХС: *(гладить її по плечах)* Так ось — правильно! Чоловічку!... Таких старих історій не повинен ніхто заторкувати. Що чоловік має — те має. Що прийде — того ніхто не знає. *(Кивнувши її головою, виходить праворуч углибні)*.

РЕНАТА: *(стоїть біля середнього стола, з понурою рішучістю глядить тупо перед себе)*.

ГЕНРІХ: *(входить зліва. Буря, що була на якийсь час притихла, знову починає вити. Сонце зникло з сіней. Залягло холодне вечірнє світло. Генріх зачиняє за собою двері, оглядається)* Петро ще не вернувся?

РЕНАТА: Ні, ще ні.

ГЕНРІХ: Це буде страшна ніч. Буря шаліє, мовби світ мав перевернутися. Чи ти бачила захід сонця. Зовсім криваво-червоне!

РЕНАТА: Це означає ще більшу бурю.

ГЕНРІХ: Так. Бурю і хід криги. Лід тріскає на ріці раз-у-раз несамовито. Виразно чути, як там глибоко на дні кипить і вариться. Так, наче б щось страшне підготовлялося. Як хтось тепер виходить на зовнішню греблю, то добре зробить, як наставить вуха й отворить очі.

РЕНАТА: Отже ти дійсно наразився на небезпеку?

ГЕНРІХ: Так, я ж не міг припускати, що Яків мені брехав. На зовнішній греблі не було сліду моїх людей. Я найшов їх у вартівні, вони собі вигідно сиділи за чаркою. Але тепер маю щось тисячу разів важніше. *(Підступає до неї)* Ти винна мені одну відповідь, Ренато.

РЕНАТА: *(ледве притомна)* Відповідь?.. На що?

ГЕНРІХ: На те, про що я тебе перше питав.

РЕНАТА: *(поважно, велично)* Нічого не маю тобі відповідати, Генріху..., лиш одне прохання маю до тебе.

ГЕНРІХ: Кажі, яке.

РЕНАТА: *(тяжко віддихає)* Ти... мусиш... іти... Генріху!.. Ти мусиш іти!

ГЕНРІХ: *(дуже змішався)* Ренато, що сталося?

РЕНАТА: Не питай мене! Я не можу тобі відповісти. І я не хочу тобі відповідати. Я знаю лиш одне, ти мусиш іти геть! Ти мусиш іти геть! Ще в цю годину ти мусиш іти геть.

ГЕНРІХ: А перше, ти мене просила залишитися!

РЕНАТА: Еге ж, я знаю! Я ж усе знаю!.. Але я не можу інакше! Бог мені свідок, що я не можу інакше!

ГЕНРІХ: Я піду! Але ще одне мушу знати, заки піду.

РЕНАТА: *(стоїть мовчки, з великими блудними очима, її волосся напів розпустилося).*

ГЕНРІХ: *(повільно)* Ренато! Ти любила колись Петра!

РЕНАТА: *(розпучливо)* Чи дійсно так було?

ГЕНРІХ: Так, бо тому ти мене відіпхнула! Тепер я тебе питаю: чи ти ще його любиш?

РЕНАТА: *(дико вибухаючи)* Як смерть — люблю його... як смерть!

ГЕНРІХ: Ренато...?!

РЕНАТА: *(горячкуючи)* Хіба ж ні, адже смерть можна любити десять разів більше, ніж життя... Так люблю я мого чоловіка!.. Розумієш тепер, що ти мусиш іти геть? Геть! геть! геть! геть!

ГЕНРІХ: *(в зростаючому опинінні)* Ренато! Ані слова більше! Я вже не ручу за себе!

РЕНАТА: *(з піднесеними раменами)* Не займай мене! Я взяла шлюб із смертю! *(паде на крісло, вибухає гірким плачем, хлипаючи).*

Коротка павза.

ГЕНРІХ: *(стоїть, зводичи з собою боротьбу. Очісла чути на дворі туніт коня. Він запинає на собі сурдут).* Опануйся, Ренато! Петро вернувся! *(Іде до середніх дверей праворуч, щераз обертається)* Іду тільки до моєї кімнати і спакую свої речі. Це не потриває довго. Тоді цей дім побачить мене останній раз. *(Скоро виходить. Рівночасно входить ізліва Петро. В часі цієї сцени починає темніти).*

РЕНАТА: *(при вході Петра встала).*

ПЕТРО: *(коротко)* Ти сама?

РЕНАТА: Так.

ПЕТРО: Де Генріх?

РЕНАТА: Генріх пакує свої речі!

ПЕТРО: Що він робить?

РЕНАТА: Він хоче іти геть від нас! Він переноситься на той бік до вартівні.

ПЕТРО: Чому? Що це значить?

РЕНАТА: Я його сама просила, він повинен іти.

ПЕТРО: *(повільно й грізно)* Тут мабуть щось сталося, як мене не було?

РЕНАТА: *(тяжко віддихає)* Що могло статися?

ПЕТРО: *(підходить до неї)* Ти біла, як крейда.

РЕНАТА: Я є така, яка є.

ПЕТРО: *(глухо)* Ти... щось... сказала?

РЕНАТА: *(все ще мовби непритомна)* Я злякалася перед тим... Розумієш? Я злякалася... самої себе! Тому... вислала його геть.

ПЕТРО: Вислала? Три кроки через вулицю! Дома недобре робити щось такого!

РЕНАТА: Ти не тямшиш... що говориш, Петре! Я його вислала геть, бо я... є твоя жінка! Бо... я є... ще... твоя дружина!

ПЕТРО: Ага! Ти думаєш, що я під твоєю владою? Ти можеш командувати, думаєш?

- РЕНАТА: Я зовсім спокійна, Петре! Я зовсім спокійна!
Будь ти також!
- ПЕТРО: *(опановує себе, глядячи в її очі)* Як твоя воля.
(Відвертається, робить кілька кроків, знову підходить до неї) Отже він не знає... нічого?
- РЕНАТА: Від мене... він нічого не знає.
- ПЕТРО: *(налягаючи)* Але від кого іншого?
- РЕНАТА: Також від кого іншого ні.
- ПЕТРО: *(з полегшею)* Чи це правда?
- РЕНАТА: Я не брешу... Є лиш одна людина, що від неї він повинен довідатися!
- ПЕТРО: *(знову понадає в лютя, але все ще опановується)*
Хто це?
- РЕНАТА: Це ти самий!
- ПЕТРО: Я? Від мене він повинен?.. *(з погордою)* Глупота!
- РЕНАТА: *(вибухає)* Так, від тебе! Від тебе мусить він довідатися! Ще зараз! В цю ж хвилину... Ще заки він вийде з дому! Чуєш? Ти мусиш йому все, все сказати!
- ПЕТРО: За кого ти мене маєш?.. Чи я в твоїх очах дурень, чи блазень?
- РЕНАТА: *(пристрасно)* Петре, оце останній раз я тебе прошу! Це остання нагода, що ти ще можеш усе направили... Петре! Заклинаю тебе нашими двома мертвими хлопцями! Облегши своє серце! Або ти пропадеш, і я з тобою!
- ПЕТРО: Ти збожеволіла! Невже не заплатив я досить дорого за все? Чи не заплатив я за це жіркою, дигниною, щастям і спокоєм? Хіба ще маю я додати до того мою честь і моє ім'я?.. Так тоді краще зараз же покінчити!
- РЕНАТА: *(нетямуча, до краю схвильована, стає перед ним навколішки)* Петре... на колінах тебе благаю... визнавай Генріхові твою вину, заки він ще не вийшов з дому!
- ПЕТРО: *(з диким презирством)* А диви но! Чому так налягає? І чому саме Генріхові? Чому не Якову? І чому вже не давніше? Чому ж нараз той поспіх? Бо той виходить із дому? Ей, гляди но! Вияши мені це!
- РЕНАТА: *(в найбільшій розпущі)* Убий мене!.. Вбий мене!.. Я не видержу більше цього!
- ПЕТРО: *(мов із тріумфом)* Ти покірна? Я здер із тебе маску? Отже ти задурилася в хлопцеві? Ось і ціла тайна! З тої причини я повинен жертвувати своїм єдиним, своїм останнім? Я повинен сам собі вбити ніж,

щоб вона мала вільну руку?.. О ні, мій скарбе! Тепер я тебе бачу у твоїм справжнім виді! Тепер зробимо короткий процес! Розумієш мене?.. А, коли ти будеш довго стовбурчитися, то знаєш, що тоді станеться?.. Тоді я силою візьму собі моє право від тебе!

РЕНАТА: *(мов приголомшена його словами, стояла навколішках, тепер зривається, мовби під ударом батога)* Силою?!..

ПЕТРО: *(напів притомний)* Я не позволю довше робити з себе блазня! Не позволю більше, щоб сусіди з мене сміялися! Маю досить балачок! Це мусить скінчитися!

РЕНАТА: *(прочуяла)* Ти хочеш мене силою...?!

ПЕТРО: *(наступає на неї)* Я бажаю від тебе мого права!

РЕНАТА: Бажаєш твого права від мене...?!

ПЕТРО: *(близько неї)* Ти перед Богом і людьми є моя жінка! Я хочу мого права від тебе! *(Ловить її за рамена).*

РЕНАТА: *(відпихає його назад)* Ти сам не тямив, що ти робиш! Ти п'яний!

ПЕТРО: І навіть, коли я п'яний... Моя жінка є моєю жінкою! І моє право є моїм правом! *(Наново наступає на неї. Праворуч посередині отвиряються двері).*

ГЕНРІХ: *(стає на порозі, вагаючись стоїть).*

РЕНАТА: *(спостерегла його, нетямующо)* Генріху?!.. Ти тут? Бог тебе посилав!

ПЕТРО: *(дикю)* Чого ти ще бажаєш тут?.. Чого ти ще тут шукаєш?

ГЕНРІХ: *(ще на порозі)* Я ще приходжу, щоб тобі подати руку і подякувати за прийняття.

ПЕТРО: Га-га! Роздякуйся із тією там!

ГЕНРІХ: Це вже я зробив! Отже „адіє”. *(Повертається).*

РЕНАТА: *(від його появи, мов нідо впливом якогось патхнення, вона щойно тепер знаходить слова)* Генріху!.. Лишися!

ПЕТРО: *(заціпенів)* Чи ти збожеволіла?

РЕНАТА: *(кидається до Генріха)* Генріху! Цей ось чоловік бажає від мене свого права!.. Генріху! Питай того чоловіка, де він подів останнє завіщання вашого батька! Питай того чоловіка, який бажає свого права, що він зробив із вашим правом!

ПЕТРО: *(мов скажений до неї)* Ти... ти... відьмо... Ти! Це твоя смерть!

РЕНАТА: *(із розиростертими раменами)* Бий... бий!..

ГЕНРІХ: *(скочив між них)* Ані кроку далше! Жінка стоїть під моєю обороною! *(На дворі чути гамір і крик. Ліворуч вириваються двері. З товпи, що стоїть на дворі, вбігає Ульріхс).*

УЛЬРІХС: *(вбігаючи кричить)* Крига рушила!.. Крига рушила!.. Де сотник греблі? Крига рушила!

ЮРБА: *(гомонить)* Крига рушила! Крига рушила!

ПЕТРО: *(струнко випрямився)* Тут є командант греблі! Чи ріка зірвалася?

УЛЬРІХС: Зірвалася як чортяка! Протягом двох мінут уся зовнішня гребля під водою! А дотого вода прибуває й прибуває! Сьогодні: змилуйся над нами, Господе!

ПЕТРО: Господе, або чорте! Все одно! Всі мужчини на двір! Всі мужчини на греблю! Побачимо, хто сильніший, — ріка чи ми! *(Хоче впідіти).*

ГЕНРІХ: *(заступає йому дорогу, здавлено)* Ще одне слово!

ПЕТРО: Чого тобі? Тепер не час на розмови! Тепер треба діяти!

ГЕНРІХ: Зовсім мій погляд! Ти командант греблі! Як довго треба мужчини — стаю під твій приказ! Опісля зажадаю рахунків від тебе!

ПЕТРО: Гайда! Коли стаю до боротьби з тим надворі, то й з тобою також ще дам собі раду! *(Звертається до юрби)* Гайда, хлопці! Гайда! *(Вибігає, Генріх і інші йдуть за ним. Дикі вигуки серед юрби: Крига рушила! Хай живе командант греблі! Хай живе!!!)*

РЕНАТА: *(коли вже всі вийшли, вибухає спазматичним плачем. Уже добре стемніло. Чути, як ввє буря і реве ріка).*

Кінець II дії.

ТРЕТЯ ДІЯ.

(Діється там саме, де й перше, чверть години пізніше. Зовсім стемніло.)

РЕНАТА: *(сидить скулена, звисивши голову на груди, в кріслі ліворуч напереді, там, де вона при кінці другої дії впала, серед глибокої задуми. Бура в'є, часто вдаряючи об дім. Здалека доходить серед глухого лому мелодія вишленої ріки. По хвилині отвираються двері праворуч углибні).*

ГАННА: *(входить із заналепою лампою, що їй несе до дубового стола. Коли Рената ворухнулася, Ганна здригнулася і відвернулася)* Ой, лишечко! Ласкава пані там сидить у кріслі! Я перелякалася!

РЕНАТА: *(мовчить, не підводиться).*

ГАННА: *(за той час поставила лампу)* Я думала, що ласкава пані також пішла на греблю придивлятися, бо вже рушила крига.

РЕНАТА: *(дальше мовчить).*

ГАННА: Я... я... так чогось боюся, ласкава пані! *(Вона ядрігається, бо ось у тій хвилині сильний подув вітру сіпає дверима)* Ісусе милосердний! Це чисто так, як би перед судним днем!

РЕНАТА: *(понура)* Може це якраз він... судний день! Хто знає!

ГАННА: Що ж бо це ласкава пані говорить! Ах, як би так в цій хвилині коло нас прорвало?!

РЕНАТА: Тоді будемо мусіти вмирати, люба Ганно!

ГАННА: *(налякана)* Мусіти вмирати?.. О, мій Господи і Спасителю! Я також?

РЕНАТА: *(твердо)* Ти також! Ми всі! Чи ти ніколи не чула, що як небо западеться, то поб'є усіх горобців?

ГАННА: *(дрижить)* Мусіти вмирати? А коли людина нічого злого не зробила? Коли ще така молода?

РЕНАТА: *(як перше)* Будь спокійна! Якби небо й запалося, то тобі нічого не станеться! Ти будеш для нього вниятком!

ГАННА: *(іде ліворуч до дверей, зустрічає Якова, що саме ввійшов, знову перелякалася)* О, ой, панич!.. Я не знаю, мене сьогодні так усе лякає! *(Стає в дверях, звертається до Якова)* Я йду віконниці позамикати, паничу. Може будете такі добрі і позакручуєте?

ЯКІВ: Добре-добре! Замикай лиш!

ГАННА: *(виходить, замикає за собою двері. Чути, як вона надворі натискає віконниці на вікна).*

ЯКІВ: *(закручує в хаті завертки віконниць. Коли він упорядкував заднє вікно, чути голос Ганни знадвору, але слова невразні. Яків говорить через віконницю)* Що має бути з городом?.. Ах так! Так, город відчинений, можеш тепер туди перейти. *(Повільно відходить наперед, стає недалеко біля Ренати)* Ледве можна розуміти власні слова підчас цієї бурі. *(Коротка пауза)* Чи ти гніваєшся на мене, Ренато?

РЕНАТА: *(мовчки киває головою).*

ЯКІВ: *(підступає крок до неї)* Вибач мені, Ренато! Я не тямив, що я роблю! Я думав, що весь світ зараз у вогні! Вибач мені!

РЕНАТА: *(тяжко)* Усім нам буде прощено, Якове!

ЯКІВ: *(з перебільшенням)* Ти... ти... свята ти! *(хоче її зловити за руку).*

РЕНАТА: *(налякана, борониться)* Не говори таких слів про мене!

ЯКІВ: *(із палаючими очима)* Ти ж така велика! Така сидьна! Така добра!

РЕНАТА: *(блідо всміхається)* Якове, Якове! Що думав ти про мене щодлиш перед годиною! І що буде знову за годину?

ЯКІВ: *(зворушений робить кілька кроків, вертається назад тямничо)* Знаєш, що мені трапилося?

РЕНАТА: Ні, кажі!

ЯКІВ: Зовсім щось звичайне! А однак щось зовсім велике. Я одержав знак.

РЕНАТА: Знак?

ЯКІВ: Так, знак згори! З неба! Слухай!.. Я вибіг із дому через поле. І біг все просто! Далеко, далеко! Не бачив я більше ані засівів, ані облогів, ані ровів. Я біг і біг.

А буревій усе близько ось за мною! Так близько, що своїм теплим подувом дув мені в шию! Я ще чую, як мене проймає по плечах тепло й зимно. Я тільки одне думав, він не сміє мене догнати! Якщо він мене дожене, я пропаду! І я біг... Це тривало, хто знає, як довго! Нараз я зачепив за щось... і впав, як довгий... потім побачив, що це був корінь вербового пня. У тій хвилині вітер мов шалений пігнав собі надімною геть! Я подумав, уже кінець і втратив пам'ять. *(Пересуває рукою по чолі)* Слухаєш, Ренато?

РЕНАТА: Я слухаю, говори далі.

ЯКІВ: Як я за якийсь час отворив очі, побачив, що близько коло мене щось блищить і сяє крізь галуззя верб. Дивлюся вгору, а там крізь щілину в хмарі просто так світить одинокий промінь місяця. Коли отак слідкую за ним очима, то бачу: те, що тут ось біля мене так блищить і миготить, — це вода!

РЕНАТА: *(злякано)* Вода?

ЯКІВ: Так! Я зірвався на ноги, місяць зник. Серед темряви я побачив воду, очерет, тростину і знову воду! Тоді я зрозумів, що я на Маклявських Багнах.

РЕНАТА: На Маклявських Багнах, де вже не один утопився... Якове! Якове!

ЯКІВ: Е, що там! Один менше чи більше! На Маклявських Багнах є багато місця. Але вербовий пеня не дозволив. Він мене задержав у бігу. Два кроки від берега. Два кроки від того!

РЕНАТА: *(потихо)* Чи це був той знак?

ЯКІВ: Ні! Як я вийшов із багон і пішов у напрямі греблі, впало мені на думку поглянути на вечірню зорю. Вона завжди була моєю зіркою, бо я її собі вибрав. Недалеко є ще одна, я не знаю, як вона називається, але вона не така красна, як вечірня, хоч також досить гарна. Я гляджу за обидвома, але не нахожжу. Небо зовсім важке й несамовите, по ньому переганяються тільки хмари. Лиш на заході стоїть якийсь ясний стовп. Від нього було зовсім ясно. Я кажу собі, що це не потриває вже довго; хмари розійдуться, і обі зірки можна буде бачити. Тоді нараз блиснула мені гадка: хай вони рішають — я здаюся на них. Вечірня зірка — це моя, а друга — Генріхова. Котра з них перша вийде з-поміж хмар до світла — та перемогла.

РЕНАТА: І твоя перша з'явилася?

ЯКІВ: *(гордо)* Так, моя зоря перемогла.

РЕНАТА: А Генріхова?

ЯКІВ: Вона вийшла пізніше! Її закривала така велика чорна хмара, що взагалі не хотіла вступитися. А моя усе блищала і сяла на заході!

РЕНАТА: Отже це був той знак?

ЯКІВ: Так, це був знак, що його мені дали зорі. Тому я й став такий спокійний. Я маю в собі таку певність! Таку ясність! Бо я знаю, що мені нічого не може статися... Я йшов довго по греблі саме тоді, як ріка рушила. Такий був гук, мовби гармата вибухла. В одній хвилині вода залила зовнішню греблю і все прибувала, прибувала, криги грали і тріскали, громадилися одна на одній і плили так... так рядом за водою. На одній кризі стояли дві серни, що надійшли згори, хто знає, як здалека і мусіли плисти разом удолину і в море. Вони досить особливо виглядали серед місячного сльва. Біля мене вода так дивно клякотіла і вгризалася в греблю. Тоді я собі сказав: те, що тут бачиш — це наче образ. Ріка — це життя, або доля, або щось таке, а люди — це криги, що плывуть так рядом до моря. Тоді стало мені якось так легко й свобідно на серці, я ніколи перед тим не зазнав таких почувань, як тоді, коли ті обі серни вже поплили далі. Знаєш про що я тоді подумав? *(По хвилі мов захоплений візією)* Я подумав, це король і королева...

РЕНАТА: *(зидумана)* Король і королева?

ЯКІВ: Так! Король — це був я, а королева — ти. Що ти на це? Чи це не комічне?

РЕНАТА: Так тоді, чого доброго, ріка понесе нас у море?

ЯКІВ: Так, до півночі ми будемо в морі. *(Ліворуч відчиняються двері).*

ГЕНРІХ: *(скоро входить, хвилинку вагається, опісля зі скорою рішучістю)* Ти тут? Я маю із Ренатою поговорити. Будь такий добрий і лиши нас самих.

ЯКІВ: *(дивується)* Із Ренатою поговорити?

ГЕНРІХ: Так, про одну важну справу, що, мабуть, теж і тебе торкається.

ЯКІВ: *(недовірливо)* І тому я повинен вийти? Коли річ про мене, то я маю право бути при тому.

ГЕНРІХ: Справа не потребує тимчасом жадних свідків, а передовсім жадного зволікання...

ЯКІВ: *(подразнений)* Ей, це звучить зовсім... зовсім... я не знаю як... Де ж це Петро?

ГЕНРІХ: Петро пішов верхом до Райгенкругу. Але він ось-ось може вернутись. Отже йди, прошу, тепер!

ЯКІВ: *(унерво)* А що, як мені не хочеться? Що, як мені це все досить підозріло виглядає?

ГЕНРІХ: Якове, хвилинка за поважна, щоб ми сперечалися. Будь розумний, іди!

ЯКІВ: Що каже Рената на те? Чи я мушу йти, Ренато?

РЕНАТА: *(потихо)* Так, Якове, я прошу тебе.

ЯКІВ: *(спускає голову)* Якщо ти це кажеш, то мушу це зробити. *(Іде праворуч углибину, ще обертається)* Там про вечірню зорю, Ренато! Невже вона брехала?! *(Стоїть ще хвилину, думаючи, потім скоро виходить).*

ГЕНРІХ: Чи ти це зрозуміла, Ренато?

РЕНАТА: Думаю, що так!

ГЕНРІХ: Що це він думає із вечірньою зорею?

РЕНАТА: *(попуро)* Що вона вже скоро зайде.

ГЕНРІХ: *(здивований)* Зайде. Хто?

РЕНАТА: Вечірня зоря.

ГЕНРІХ: *(підходить до неї)* Ти така дивна, Ренато.

РЕНАТА: Це тебе дивує? У тій хвилині?

ГЕНРІХ: *(стрепенувся)* Слушно! Я забув... Так, чи це дійсно можливе? Поясни мені!

РЕНАТА: *(з болем)* Я вже це зробила!

ГЕНРІХ: Певно, певно! Але нічого докладніше. Це був такий наглий вибух. Ти мусиш мені тепер усе розповісти, Ренато. Подумай, про що в тім йде! Тепер не вільно більше мовчати. Це ти собі й мені і нам усім винна?

РЕНАТА: *(важко)* Що ж я повинна ще далі розповідати? Невже не сказала я аж забагато?

ГЕНРІХ: *(зляканий)* Забагато?.. Отже більше, як правду?.. Ренато!

РЕНАТА: *(болюче)* Слово в слово правда! Ані слова з того не могу заперечити! Але повторяти того не хочу! Розумієш це? Повторяти цього я не хочу!

ГЕНРІХ: Як так, то чому ти взагалі це сказала!

РЕНАТА: *(зривається)* Бо я не могла вже інакше. Це добиралося вже до мого життя! Ні, не до життя, його я радо була б жертвувала! Йшло про моє найвище, про

- моє останнє! П'ять років промовчала, і була би із собою в могилу взяла! Але він того не хотів! Він мене до того спонукав! Я зробила це з останньої, найстрашнішої і найгіркішої конечности! Я сказала те серед розпуки, бо це був останній засіб перед смертю... І тепер я повинна холоднокривно це повторити? Я не можу! Я не можу! *(Вона ходить блудними кроками туди й назад).*
- ГЕНРІХ: *(зворушений)* Я розумію твої почування, Ренато. Отже я не хочу владити в твою душу. Скажи мені лиш одним словом: звідки ти знаєш те, що Петро зробив?
- РЕНАТА: *(силкуючися)* Від нього самого знаю!.. Тепер віриш у те? *(Паде зломана на крісло).*
- ГЕНРІХ: *(схвилюваний)* Від нього самого?.. Так тоді правда! *(Шідступає до неї, гладить її по волоссю)* І ти мусіла мовчати? Мусіла мовчати протягом усіх тих літ?.. Бідна, бідна дитина; що ти мусіла пережити!
- РЕНАТА: *(з найглибшим віддихом)* Бачиш тепер моє життя? Пізнав ти його?
- ГЕНРІХ: *(дуже зворушений)* Він сам зрадився? Але як це могло статися, Ренато? Чоловік, мов залізо... Тут мусіло зайти щось дуже велике, що розв'язало йому язика.
- РЕНАТА: *(з розширеними очима, мов пригадуючи)* Щось дуже велике, так! Найбільше, що лиш на землі може бути! Смерть спонукала його говорити.
- ГЕНРІХ: Смерть, кажеш?
- РЕНАТА: *(святочно)* Так, хоч який залізний він, то одначе смерть була сильніша від нього. Смерть видусила те з нього! *(Випростувалася, мов серед візії показує пальцем на підлогу)* Тут... тут... тут... вони лежали оба малі трупи! Тут це сталося! *(Стоїть там, мовби віддалилася в дивно минувшину).*
- ГЕНРІХ: *(зворушений)* При смерті ваших дітей... це сталося? Тоді він признався до цього?
- РЕНАТА: *(як перше)* Так, наші діти мусіли вмирати, щоб прийшов той день! Наші діти відпокутували за його вину! Так захотіло Провидіння.
- ГЕНРІХ: І ти повірила в це?
- РЕНАТА: Я вірю в це ще й сьогодні! Вірю в це більше, як колись!
- ГЕНРІХ: Це ж страшно!.. Страшно!
- РЕНАТА: *(залаплюється мов підкошена, одначе стоїть).*

ГЕНРІХ: *(тяжко добуваючи слова)* І тими почуваннями... ти п'ять років... коло Петра жила? Жила як... як його жінка?

РЕНАТА: *(вибухає)* Цього... я не зробила! *(Падає на крісло назад, притискає обличчя до поруччя крісла).*

ГЕНРІХ: *(одні крок назад)* Ренато...!?

РЕНАТА: Тепер... ти знаєш... про все! *(Пауза).*

ГЕНРІХ: *(стоїть біля середнього стола, сперся на нього рукою, спустив голову, в глибокій задумі).*

РЕНАТА: *(кличить, упиши біля софи-стола).*

ГЕНРІХ: *(підвівся, звертається до неї)* А тепер?.. Що тепер буде, Ренато?

РЕНАТА: *(повільно випростовується)* Тепер є лиш одна дорога!

ГЕНРІХ: Куди веде та дорога?

РЕНАТА: *(просто)* Вона веде до нього. Тепер моє місце коло Петра.

ГЕНРІХ: Я так і думав. *(Відвертається).*

РЕНАТА: *(по хвилині)* Не признаєш мені слухности, Генріху?

ГЕНРІХ: *(мовчить).*

РЕНАТА: *(встала, глядить перед себе, мовби говорила до себе)* Я зрадила його таємницю. Я мусіла це вчинити! Я не могла інакше поступити! Не моя вина в тому, що сталося! Але ким я була б, якби хотіла його покинути?

ГЕНРІХ: *(понура)* Ти ще віриш, що він буде інакший?

РЕНАТА: Так, вірю в це і сподіваюся цього.

ГЕНРІХ: Ренато, жадна людина не може бути інша, як є. Не надійся! Ти його не змieniш.

РЕНАТА: *(потиху)* Я хочу спробувати.

ГЕНРІХ: *(робить кілька кроків, повертається вибухаючи)* Ренато, те, що ти заміряєш, це божєвілля! Це самогубство! Це добровільна смертна жертва!

РЕНАТА: Я не можу інакше.

ГЕНРІХ: *(з болем гірко)* Ренато, ти хвалилася своєю силою! Ти хочеш грати ролю героїні!

РЕНАТА: *(спокійно)* Думай про мене, що хочеш.

ГЕНРІХ: *(з коротким зворотом)* Бувай здорова!

РЕНАТА: *(змішана)* Ти хочеш іти?

ГЕНРІХ: Я не маю тут більше чого шукати.

РЕНАТА: Чи не маєш ти ще тут якогось завдання?

ГЕНРІХ: Моє завдання — це там, надворі, це ріка. Я її держуся. Іншого завдання я не знаю та й не маю.

РЕНАТА: *(сильно)* Ти маєш розчислитися з Петром! Не забувай про те!

ГЕНРІХ: Петро може задержати те, що має. Я дарую йому його грабунок. *(Звертається до відходу)*.

РЕНАТА: *(боязко)* Генріху, тям про Якова! Хто допоможе Якову боронити його права, якщо ти відійдеш?..

ГЕНРІХ: *(стоїть із спущеною головою, онісся звертається до неї)* Дай мені свою руку, Ренато!

РЕНАТА: *(подає йому руку)* Хочеш це довести до краю, Генріху?

ГЕНРІХ: Так.

РЕНАТА: *(глибоко дихнула)* Так тоді ізразд!

ГЕНРІХ: *(довго дивиться на неї, потім)* Ренато!.. Чому нам обоім не судилося знайти себе?

РЕНАТА: *(потиху)* Спитай долі!

ГЕНРІХ: *(понура)* Ще віриш у ту вічну сліпоту, що нами кермує?

РЕНАТА: *(схиляє голову)* Я не знаю! Я тільки знаю, що мусимо коритися.

ГЕНРІХ: Ренато, ми востаннє стоїмо так проти себе. Так самі. Це буде прощання назавжди...

РЕНАТА: *(мовчки наставляє йому своє чоло)*.

ГЕНРІХ: *(цілує її. Хвилинку німо стоять в обіймах)*.

РЕНАТА: *(онісся випростовується, бо знадвору надходить шелест, в спокійній поставі)* Петро йде. Будь спокійний і твердий. І.. будь людяний з ним.

ПЕТРО: *(входить зліва. Коли відчиняються двері, чути, як ріка знову голосніше шумить, і як буря дико завиває. Крізь двері вкрадається сльиво місця. Петро замикає за собою двері, міряє обое з презирством)* Чи ви вже наговорилися?

ГЕНРІХ: *(спокійно зустрічає його погляд)* Так!

ПЕТРО: Досить часу лишив я вам на те.

ГЕНРІХ: Ти обіхав греблю, чи застав ти все в порядку?

ПЕТРО: Що це тебе обходить? Я є командант греблі, а не ти і думаю ним і надалі лишитися!

ГЕНРІХ: Про мене, як довго сам захочеш! Але тепер прошу тебе на розрахунок.

ПЕТРО: За що?

ГЕНРІХ: Ти знаєш, в чім ти обвинувачений.

ПЕТРО: *(розсміявся)* В чім я обвинувачений? Далі, на-
верх із тим!

ГЕНРІХ: Ти зломив батькову останню волю. Признаєш це?

ПЕТРО: *(дико)* Нічого я не признаю! Це все вигадка
і брехня, що тобі наговорили! В тебе вмовила це та
дурнувата, шалена, яка не пам'ять, що робить, ані що
говорить!

РЕНАТА: *(дотепер ненорушна, тепер мов прокинулася,
робить крок до нього)* І це ти мені говориш увічі?

ПЕТРО: Це скажу я ще десять разів! Це я повторю цілому
світові!

РЕНАТА: *(близько нього, ціла дрижить)* Ти хочеш мені
в вічі заперечити це, до чого ти признався на цьому
самому місці? Ти хочеш мені те заперечити, за що ми
заплатили нашими дітьми, що зруйнувало нам життя?

ПЕТРО: Так! Нема в тому слова правди! Ані словечка!

РЕНАТА: *(ломить розпучливо руки)* Петре, подивися мені
в очі! Май відвагу заглянути мені в очі! Так, чи ні?

ПЕТРО: Не грай комедії!

РЕНАТА: *(опускає руки з огидою, до Генріха)* Генріху!
Цей ось чоловік, це злочинець, якого ти ще не бачив!

ПЕТРО: Бережися лиш це прилюдно говорити, це тобі ра-
джу! Думати можеш собі все, що хочеш!

РЕНАТА: *(остогпїло глядить на нього)* Я думала, він бід-
ний, грішний чоловік, що не пам'ять, що робить. Тепер
бачу, що я жила під одним дахом із злочинцем. *(За-
криває обличчя руками)*.

ПЕТРО: Я йду своїми дорогами. Я не маю охоти ще довше
займатися божевільними вигадками і персчуленими
фантазіями.

РЕНАТА: *(знову вибухає, до нього)* А наші діти? Може
вони взагалі не мертві? Хіба тут на підлозі ніколи не
лежали трупи? Може я це собі також вигадала?

ПЕТРО: Добре, що ти про це згадала! Бо від тоді це в тебе
почалося! Від того дня ти загубила свій розум!

РЕНАТА: *(відсапнувши)* Петре! Наші діти померли, чи ні?
Скажи мені, що вони живуть. Я тоді повірю, що це
мені снилося і на колінах тебе перепрошу за все те,
що мені про тебе злого в снах увидалося.

ПЕТРО: Наші діти повмирали, цього не заперечую.

РЕНАТА: *(опускає рамена)* Так тоді всього іншого також
не заперечиш.

ПЕТРО: Наші діти померли! Але що я тому винен? Моя вина така мала, як і твоя! Я скажу тобі, що саме я завинив. Я винен тому, що ти мене заразила своїми фантазіями. Ти вмовила в мене, що той там нагорі захотів мене покарати за те, що я сам одідичив усе по батькові. З того це почалося. Воно загніздилося в тобі і не давало тобі спокою! Бо ж той там угорі не буде карати невинного. Коли в кого діти одного дня повмирають, то напевно він допустився якогось злочину. Так звільня повстала з того ідея-фікс, а під кінець твоя фантазія зробила з мене фальшивника й обманця. Ось-де суть справи! Одне зерно насіння зродило ціле поле бурянів! Якби я був його впору вирвав, якби я був тобі ті дурощі ще на самому початку вибив з голови, все було би сьогодні добре... І в тому є ціла моя вина! Тепер не дивуюся, що на мене треба всукати шнур! *(Витирає піт з чола. глибоко віддиhaє).*

РЕНАТА: *(з острахом ловиться за голову)* Генріху, цей чоловік хоче зробити з мене божевільну! *(Біжить праворуч до дверей у глибині, відчиняє їх, несамовито кричить)* Ульріхсе! Дядьку Райнгольде! Чи ви є там? Дядьку Ульріхсе! Де ви?

УЛЬРІХС: *(голос ізнадвору)* Я тут! Що там сталося?

РЕНАТА: *(як перше)* Дядьку Ульріхсе! Ходіть сюди! Ходіть сюди!

ПЕТРО: Це щораз то ліпше! А яке діло Ульріхсові до того.

РЕНАТА: Побачиш! *(нетерпеливо киває на Ульріхса, що входить ізнадвору)* Скоро, дядьку Ульріхсе, скоро!

УЛЬРІХС: *(входить)* Іду вже. Ось я вже тут. *(Із зростаючим прочуттям)* А що там таке?

РЕНАТА: *(до нього)* Дядьку Ульріхсе, чи я при здоровім розумі, чи ні? Про що ми говорили тут перед годиною?

УЛЬРІХС: *(крутить своєю шанкою у руках)* Ми говорили про багато річей, чоловічку. Де ж то можна й тямити. Я не вчепий. Я не маю такої доброї пам'яті.

РЕНАТА: *(з дикою енергією)* Без викрутів! *(Гостро глядить Ульріхсові в вічі)* Дядьку Ульріхсе, чи ви говорили про те, що мій тесть перед своєю смертю зробив завіщання Генріхові і Якову, і що те завіщання десь пропало?

УЛЬРІХС: *(чіхається в голову і мовчить).*

РЕНАТА: Чи ви про те говорили мені, чи ні? Чи ви натякали на те, що Петро тайком знищив те завіщання, чи ні? Заклинаю вас на вашу душу! Відповідajte мені: так, чи ні?

УЛЬРІХС: Заклинаєш мене на мою душу? .. Це така проклята історія! Щось таке могло б бути, і тоді справа була б пересуджена. Але якщо це треба в'яснити... Так, я говорив про щось таке.

РЕНАТА: Ви про те говорили! Це хотіла я від вас почути.

УЛЬРІХС: Я сам зробив дурницю, що не задержав цього в тайні. Двадцять років я мовчав про це. Але чоловік уже такий є. Воно гризе й гризе людину, аж непергризе! Дови не вийде наверх! Ну, та коли вже вийшло наверх, тоді вже мабуть добре. Власне, кожний на цьому світі сам за себе ручить, з кожним колись буде обрахунок.

РЕНАТА: *(пристрасно)* Кому віриш тепер Генріху? Мені, чи *(показує на Петра)* тому?

ГЕНРІХ: Я вірив тобі від самого початку, Ренато.

ПЕТРО: *(дотепер мов приголошшений, дико зривається)* А дивіться, отже тут змова пригтовляється! Змова мого власного брата з моєю власною жінкою! А святий патрон із ними в союзі. Я йому давав жерти й пити! З рова витягнув його! Він був би без мене з голоду здох! Із влячності він мені підпалоє дах над головою?! Ну, пожди ж! *(Грозить Ульріхсові пистуком)*.

УЛЬРІХС: *(із зростаючою ненавистю)* Ти не потребуєш мені випоминати тієї трошки страви й пиття, ані моєї брудної кімнатки на піддашші, де я сплю. Насправді я не одержав цього задурно! Для кого я сорок років від п'ятої ранком до пізної ночі так тяжко працював? Через кого висотали мої жили і спорохнавіли мої кості?.. Відповідж мені, хлопчику! *(Підстунив близько до нього, зловіщо міряє його очима)* Ну, що, нічого не кажеш? Ти думаєш собі, що ти пав, а я є наймит! Берися, чоловічку! Мені також не співали над коліскою, що мене винесуть колись в убогій домовині; та й де ти собі голову скрутиш, цього ти ще також не знаєш! Мабуть зовсім деінде, як ти думаєш.

ПЕТРО: Отже дійсно і ви заражені божевільям? Чи цілий дім збожеволів? Тепер лиш бракує ще, щоб Якова втягнути в цю історію.

ГЕНРІХ: Так, цього дійсно треба. Я думав, що по-доброму з тобою порозуміюся. Але ти бажаєш інакше! Отже мені не лишається нічого іншого, як перед Яковом поставити чарку справжнього вина... Дядьку Ульріхсе, чи не знаєте, де Яків?

УЛЬРІХС: Він мабуть на грєблі, придивляється, як криги пливуть.

ГЕНРІХ: То закликає його сюди.

ПЕТРО: *(нагло обертається, заступаючи Ульріхсові дорогу)* Стій! Ще одне слово!

УЛЬРІХС: *(стає, глядить на нього спокійно)*.

ПЕТРО: А чи ви знаєте, дядьку Ульріхсе, що за відповідальність ви берете на себе? Чи ви і про це добре подумали?

УЛЬРІХС: Що це ти мене питаєш? Тих криг, що там надворі на Вислі також ніхто не питається. Вони мусять плисти за водою, байдуже, чи хотять, чи ні.

ПЕТРО: Дядьку Ульріхсе, ви кажете, що мій батько казав вам про якийсь завіщання. І справді завіщання було.

УЛЬРІХС: Але не те, що про нього він мені говорив, у якому подбав про Генріха і Якова?! Це... пропало.

ПЕТРО: А чи це так само добре не було можливе, що він тільки хотів таке завіщання робити, але до цього не дійшло?

УЛЬРІХС: Ні, це неможливе, бо він уже мав те завіщання готове.

ПЕТРО: Але ж він міг його все ще потім знищити. Отже це нічого не доказує.

УЛЬРІХС: *(внерго глядить на нього)* Ні, цього він також не міг. Бо за кілька хвилин після того, як він мене в те втаємничив, втратив притомність і вже більше не прийшов до себе.

ПЕТРО: *(сильно його відштовхнув від себе)* Ви... ви п'яного, ви! Ви були тоді п'яні, коли могли те чути! Вам снілося! Більше нічого! Хотів би я бачити того суддю, що повірив би в вашу казку!

УЛЬРІХС: *(до Генріха, зловіщо глядячи на Петра)* В такому разі я піду пошукати Якова.

ГЕНРІХ: Так, приведіть його сюди! Але не кажіть йому ще нічого.

УЛЬРІХС: Добре! *(Відходить ліворуч)*.
(Пауза).

ПЕТРО: *(стоїть біля середнього стола, звернений плечима до Генріха й Ренати, кусає собі спідню губу).*

ГЕНРІХ: *(по хвилині)* Ще є час, Петре! *(Знову мовчить, а по хвилині)* Петре, ще є час!

ПЕТРО: *(випростувався)* Ви не мої судді, і я не стою тут перед лавою присяглих. Отже, якщо ви хочете переговорювати, то переговорюйте без мене! Я маю бути надворі на стаповищі. *(Бере свою шанку і виходить ліворуч, не оглядається. Коротка мовчанка).*

РЕНАТА: *(задумана, стоїть біля вікна ліворуч).*

ГЕНРІХ: Ренато, чи ти все ще хочеш принести жертву для нього?

РЕНАТА: *(хитає головою)* Ні, я його покидаю!

ГЕНРІХ: Ти... ти покидаєш його?

РЕНАТА: Так, я не маю нічого більше спільного з ним.

ГЕНРІХ: *(підступає до неї)* Ти так дрожиш, Ренато?

РЕНАТА: *(беззвучно)* Я змарнувалася коло негідника. Ціле моє життя, це була одна похибка, тепер це розумію.

ГЕНРІХ: Ренато, ще не пізно.

РЕНАТА: Ані слова більше, я знаю, що ти хочеш сказати.

ГЕНРІХ: *(насилено опановується)* Слушно! Тут не місце, ані час на це.

РЕНАТА: *(мовчки відвертається до відходу).*

ГЕНРІХ: Що ти задумуєш?

РЕНАТА: Хочу спакувати найпотрібніші речі і тоді геть звідсіля.

ГЕНРІХ: Куди ти хочеш іти?

РЕНАТА: Я поїду до міста, там маю свояків.

ГЕНРІХ: Чи ти відходиш назавжди?

РЕНАТА: Сюди ніколи більше не вернусь. *(Вона йде до середніх дверей праворуч).*

ГЕНРІХ: Чи не хочеш ще зачекати, аж скажемо про це Яковові? Він мабуть уже з Ульріхсом надходить.

РЕНАТА: Вибач Генріху! Я вже не можу більше. *(Втомлена і зломана виходить праворуч, рівночасно ліворуч огвираються двері).*

ЯКІВ: *(входить з Ульріхсом, оглядаються підозріло, не замикаючи дверей)* Ульріхс каже, що ти маєш зо мною говорити. Що це?

ГЕНРІХ: Це ти зараз почувеш. Але наперед... *(Підходить*

до отворених дверей, з оборотом до Ульріхса) Як же ж там виглядає надворі? Що робить ріка?

УЛЬРІХС: Хіба ти не чуєш, як вона гогоче.

ГЕНРІХ: *(вслухується у далечинь)* Але буря трохи ушухла...

УЛЬРІХС: Трішечки, так, але не багато!

ГЕНРІХ: А стан води?

УЛЬРІХС: Менш -більш пів стопи пониже вершка греблі.

ГЕНРІХ: Отже не прибула більше! Незмінно.

УЛЬРІХС: Так, якщо при тому остане, то можемо щераз як-так з того вийти.

ГЕНРІХ: Петро надворі, на греблі, правда?

УЛЬРІХС: Так мені здавалося, начеб я його здалека бачив.

ГЕНРІХ: *(знову виглядає)* Як ясно світить місяць!

УЛЬРІХС: А час-до-часу темна ніч, залежить від того, як проходять горою хмари.

ГЕНРІХ: *(надслухує)* Слухайте тепер, слухайте! Це мусять бути криги...

УЛЬРІХС: Кажу тобі, там між ними є такі, що з десять разів більші, як ці сіни. Якби вони так нахлинули на греблю...

ГЕНРІХ: І весь удар очевидно звертається тут на Пусте Коліно. Якби старі лицарі не були збудували греблі так солідно...

УЛЬРІХС: Чи твоя гребля, що ти її хочеш будувати, також так довго видержить?

ГЕНРІХ: Запитайте про те за шістьсот років!

ЯКІВ: *(що дотепер мовчки позирав на обох)* Я думаю, що ти хотів мені щось сказати? Бо як ні, то я виходжу.

ГЕНРІХ: Ні, ні, лишися ще. Я лиш хочу двері замкнути.

УЛЬРІХС: *(останній раз виглядає)* Бачиш, тепер місяць сховався. Тепер знову зовсім темно.

ГЕНРІХ: *(замкнув двері, підступає до Якова)* Може ми передусім сядемо?

ЯКІВ: Дякую! Волю стояти.

ГЕНРІХ: Послухай мене спокійно, Якове!

ЯКІВ: *(підозріло)* Де ж це Рената?

ГЕНРІХ: Пішла до своєї кімнати... Отже тепер спокій Якове! Холодної крові! Виявилось, що завіщання нашого батька пропало.

ЯКІВ: *(визвірився на нього)* Завіщання пропало? Отже це взагалі неправдиве, що... що вони знайшли після його смерти?

ГЕНРІХ: Правдиве, так. Лиш батько опісля зробив ще друге завіщання, де він дещо змінив, де він також про нас двох молодших, про тебе і про мене, подумав.

ЯКІВ: Він мабуть це зробив коротко перед своєю смертю?

ГЕНРІХ: (здивований) Звідки в тебе такі гадки?

ЯКІВ: Бо він підчас останніх своїх днів мені це пообіцяв. Бо я знаю це з його власних уст, що він буде про мене тямити, що я одержу в записі Ульріхсів маєток. Я ж вам це оповідав, дядьку Райнгольде.

ГЕНРІХ: Отже це був би ще один доказ, якщо було б ще одного треба.

ЯКІВ: (у зростаючому зворушенні) Отже я кривдив батька? Він про мене не забув?.. Він додержав слова?.. Але, як це може бути? Так тоді мусів би я...? Тоді ж мабуть хто...? (Нагло розпанилося йому) Генріху, де поділось завіщання? (Ловить його за рамя).

ГЕНРІХ: Спокійно, Якове! Спокійно! Кажу ж тобі, що загубилося?

ЯКІВ: Загубилося? Загубилося?.. Його вкрали, я кажу, що його вкрали! Хтось його потайки знищив! (Дикими кроками бігає туди й назад).

ГЕНРІХ: (стоїть мовчки біля середнього стола).

ЯКІВ: (кидається до Генріха) Це ж хіба не вчинив Петро? (Ловить його за плечі, трясє ним) Жадаю відповіді! Хто є цей падлюка, що це зробив? Хочу знати імя злодія!

ГЕНРІХ: Ти вже його знаєш, ти вже його назвав.

ЯКІВ: (аускає Генріха) Отже справді Петро? Це був Петро! Петро тихцем знищив завіщання! Петро вкрав мені мій наділ... А я мусів грати ролю наймита в нього. (Стоїть із широко розкритими очима).

ГЕНРІХ: Якове, подумай, ти не самий поцілений. Я також прийшов за своєю спадщиною.

ЯКІВ: (вибухає) Ти? Ти? Ти вже вистудював! Ти вже чимсь був!.. Але я? Я мусів ходити до школи в селі! Я мусів свині пасти... за це він мені заплатить! За це я з ним поражуюся! Навіть: хочби світ мав розлетітися на тріски! Це йому почислиться!

ГЕНРІХ: Якове! Якове! Чи дійсно мені жалувати, що я це тобі сказав?

УЛЬРІХС: (до Генріха) Я тобі досить відраджував, чоловічку. Тепер бачиш, як то йде.

ЯКІВ: *(кидається до Ульріхса)* Що це значить? Що, ви йому відраджували?

УЛЬРІХС: Я відраджував?

ЯКІВ: *(все ще остовпіло глядить на нього)* Ви ж хіба не знали про це вже давно, дядьку Райнгольде?

УЛЬРІХС: *(пробує викручуватися перед ним)* І, я не думаю про те, чоловічку. Ще що вигадай!

ЯКІВ: *(зиркає на одного, то на другого)* Хто ж узагалі про те знав? Як же це могло виявитися? Хочу знати про те.

ГЕНРІХ: На це ще прийде час. Тепер хай тобі вистарчить те, що справа устійнена.

ЯКІВ: Устійнена! Устійнена?! Хто ж то її устійнив?.. *(Знову оглядається, наново накидається на Ульріхса)* Дядьку Райнгольде, дивіться мені в очі!

УЛЬРІХС: *(відвертається)* Це можу зовсім спокійно вчинити!

ЯКІВ: Але ви дивитесь деінде?

УЛЬРІХС: І, дай мені спокій!

ЯКІВ: Дядьку Райнгольде, отже ви про те знали! Так, ви вже давно про те знали!

УЛЬРІХС: *(відвертає обличчя, мовчить).*

ЯКІВ: *(пускає його)* Ви знали і навіть пальцем не кивнули для мене?!.. І вас я мав за свого приятеля?!.. Який же ж я був блазень, блазень! *(Паде на крісло, ридає)* Я втратив приятеля! Приятеля, що був для мене одиний на цьому світі!

УЛЬРІХС: *(схвильований з нехиттю)* Ось така тепер відплата! На руках я його носив, як він ще був маленький! Забавки й усе я для нього робив! Усе, що лиш можливе чинив я для нього! І тепер нараз я вже йому не є приятель?.. Чому ж то ти мені робиш закиди? Так, мовби інші так само добре про те не знали! Ну, чому цілу вину на мене звалюєш!

ЯКІВ: *(зривається)* Хто ще завинив? Хто ще? *(До Генріха)* Ти, може? Але ні! Це неможливе! Але хто? Хто?.. Адаже хіба не...? Адаже хіба не... Рената?

УЛЬРІХС: *(з полегшею)* А видиш, чоловічку... Тепер ти приходиш до цього! А що тобі я вічно проповідував? Усякий має свої таємниці, і всякий також має свої підстави до цього!

ЯКІВ: *(не слухає його)* Отже Рената також про це знала? Рената також?.. Так тоді і Рената є з тих, що аж тепер

це виявили?.. Ага! Як ви на себе зиркаєте! Як ви оба раптом замовкли! (До Генріха) Отже це була Рената! Рената це тобі розповіла! Скажи лиш, скажи! Тобі вона це розповіла, а передімною держала в тайні! Тепер я все знаю! Тепер я бачу причину. (Ховає голову в руки, ридає).

УЛЬРІХС: Я йду в свою путь. Не можу довше дивитися на цю розпуку. (Відходить праворуч, коротка павза).

ГЕНРІХ: Якове, я тобі добра бажаю. Послухай мене спокійно.

ЯКІВ: (знеможений) Тобі вона це розповіла, а передо мною таїла! Цього досить! Отже вечірня зоря таки брехала! Хай вона буде проклята! Проклята навіки! (Двері ліворуч відчинилися).

ПЕТРО: (увійшов, почув останні слова) Хто хай буде проклятий?

ЯКІВ: (кидається на нього) Ти тут, ти злодію! Віддай мені мою спадщину!

ПЕТРО: Отже дійсно? Панове вже заходяться? Моє майно й добро вже розділяють?

ЯКІВ: (цілий дрижить) Я хочу мати свою спадщину, ту, що ти її мені вкрав! Віддай її, або станеться нещастя!

ПЕТРО: Візьми собі її в судді, якщо ти її дістанеш!.. А тепер геть з дому!

ЯКІВ: Ти... ти... ти хочеш мене вигнати?

ПЕТРО: Так, я тебе виганяю з дому! Тебе й того, що це наварив!

ГЕНРІХ: Це ще побачимо, Петре! Ти не маєш ніякого права виганяти Якова з дому.

ПЕТРО: Сам даю собі право! Тут не будемо довго розпитувати! Ще загальний поділ не почався. Цей дім — мій дім, і це подвіря — моє подвіря. А хто не хоче добровільно залишити мого подвіря, того — скажу собаками зацькувати!

ГЕНРІХ: Петре, ти не тямшиш, що ти робиш! Ти важиш своєю головою!

ПЕТРО: А хоч би... я так поведився ціле життя! Я стану на моєму ґрунті і на моїй землі, звернений плечима до брами і буду чувати, з рушницею при позі. І той, що захоче вдертися до мого дому, той згине.

ГЕНРІХ: Отже ти вилповідаєш війну на життя і смерть?

ПЕТРО: На життя і смерть, так!

ГЕНРІХ: Добре, будеш її мати! Для грабіжних звірят, таких як ось ти, нема жадного милосердя, ані пощади.

ПЕТРО: Я також так думаю! А, тепер я ще раз кажу: Геть із дому, геть, ви оба!

ГЕНРІХ: Зараз, піду лиш забрати згори кілька моїх річей. а тоді ти нас позбудешся... Я зараз вертаюсь, Якове. Ми йдемо разом. *(Відходить праворуч у глибину).*

ПЕТРО: *(звертається до Якова)* Чого ще тут стоїш? Я тобі казав, я проганяю тебе з дому. Довше не жду!

ЯКІВ: *(дотепер мов приголомшений, оглядається блудними очима)* Ти... хочеш мене... з мого родинного дому... вигнати?

ПЕТРО: Ти не маєш чого тут шукати... З такими хлопцями, що поза моїми плечима на мене змовляються, роблю короткий порядок.

ЯКІВ: *(відступає близько до нього)* Отже не досить, що ти спадщину мені вкрав, тепер хочеш мене, як якого пса, викинути на вулицю! Ти... ти... сатана ти! *(Робить рух, мовби хотів на нього кинути).*

ПЕТРО: *(випростувався)* На, спробуй лиш! Я думаю, що з мене ще мужчина!

ЯКІВ: *(опускає руку)* Не хочу брукати своєї руки! Я знаю ліпший спосіб на тебе!

ПЕТРО: Чванько!

ЯКІВ: Ти понамятаєш мене... ви всі затиште собі мене... Коли тільки стане вам часу. *(Схиливши голову, повільно виходить ліворуч).*

ПЕТРО: *(лишається сам, глядить перед себе, бючись із чорними гадками. Нагло майнула йому щаслива думка. Вів підходить до шафи в глибині, витягає шуфляду, виймає із неї револьвер, оглядає його, щось бурмотить)* На всякий випадок! *(Опісля відвертаючись)* Ні! Навіщо! *(Кидає револьвер знову до шуфляди. В цій хвилині отвираються двері праворуч посередині).*

РЕНАТА: *(входить зібрана до дороги, оглядається).*

ПЕТРО: *(на її появу нагло обертається, лишає шуфляду отворену)* Ах! Це ти... Виглядає, начеб ти хотіла виїжджати?

РЕНАТА: *(станула)* Так, я йду з дому!

ПЕТРО: *(підходить ближче, захриплий, тяжко дихає)* Отже щось ніби прощання!

РЕНАТА: Щось таке.

ПЕТРО: А чи ти мене питалася за дозвіл?

РЕНАТА: Не твоє діло вже мені дозволяти.

ПЕТРО: Хто тобі таке казав? Я твій чоловік! Ей, а як я тобі накажу, сиди тут, не рухайся мені ані на крок?

РЕНАТА: *(спокійно)* Ти вже більше не мій чоловік. Я вкріпаюся тебе.

ПЕТРО: *(відступає близько до неї)* Не маєш ані трохи страху, моє серденько?

РЕНАТА: *(сильно глядить на нього)* Страху? Перед чим?

ПЕТРО: *(підкривлюючи обличчя)* Що тебе може щось злого зустрінати?

РЕНАТА: *(спокійно)* Як ти це розумієш?

ПЕТРО: *(здавлено)* Бо ж неодного вже завернули, заки він успів ще мріяти про те.

РЕНАТА: Ах! Тепер розумію тебе, ти хочеш викінчити все. Ти хочеш дійти до кінця свого шляху!

ПЕТРО: *(тяжко дихає)* Дивно тобі?.. Такий злочинець, як я... Це виходило б на одне!

РЕНАТА: *(глянула на шуфляду)* Шуфляда отворена. Візьми револьвер, якщо ти вже його не маєш! Стрілай у мене... Я готова!

ПЕТРО: *(по хвилині відвертається)* Іди в свою путь! Я ще не впав так низько. *(Ліворуч нагло відчинилися двері, чути шум ріки і виття бурі).*

УЛЬРІХС: *(з'являється на порозі, кричить серед хаотичних рухів)* Греблю хтось пробиває!.. Греблю хтось пробиває!..

ПЕТРО: *(дику)* Греблю пробиває? Мою греблю пробиває? Це справа команданта греблі! *(Підбігає без шапки до дверей, визирає, вертається назад)* Нічого не видно! Місяць сховався! Де ця собака, що пробиває мою греблю? Я зловлю цього пса! Вбий його, або він мене!

УЛЬРІХС: *(напів притомний спирається на двері, задиханий, ледве говорить)* Коло Пустого Коліна... хтось там стоїть і копає... Я ще побачив із стайні.. Коло Пустого Коліна... Біжи туди! Я не можу!

ПЕТРО: *(спалахнув)* Коло Пустого Коліна?.. Тепер покажу вам, як злочинець стоїть і падає на стійці! *(Вибігає і зникає у темряві).*

РЕНАТА: *(прочунилася з попереднього страху)* Поможіть йому, дядьку Райнгольде, допоможіть йому! Біжіть за ним!

УЛЬРІХС: *(стурбований)* Я не можу... Я не можу...

РЕНАТА: То я це зроблю!.. Пустить мене!

УЛЬРІХС: *(заступив їй дорогу)* Я тебе не пушу... Ти не знаєш, хто то є!

РЕНАТА: Байдуже, хто це... Рятунку! Рятунку!

УЛЬРІХС: Це Яків!.. Яків... Чуєш, це Яків!

РЕНАТА: *(мов підкопана схилилася)* Яків пробиває греблю? О, Боже мій! *(Спирається на стіл).*

УЛЬРІХС: *(дуже спішно)* Я бачив його зовсім виразно! Він нахилиється, копає рикалем і гребе, мов божевільний!

РЕНАТА: *(зворушена)* Він копає собі й нам усім могилу... Рятунку! Рятунку! Де Генріх? На поміч!

УЛЬРІХС: Це вже недовго потриває! Як діра буде готова, тоді ріка може пройти наскрізь. Тоді вона дібеться свого старого права!

РЕНАТА: *(кричить)* На поміч! Рятуйте!

ГЕНРІХ: *(з торбою й сурдутом вибігає з глибини)* Що сталося?.. Хто так кричить на весь дім?

РЕНАТА: *(показує на двір)* Там! Там! Коло Пустого Кольна... Петро і Яків... На поміч!

ГЕНРІХ: Петро і Яків проти себе?.. Боже праведний! Тут смерть або життя! Пустить мене!

РЕНАТА: *(задихалася)* Біжи! Біжи! Яків пробиває греблю! Петро вбє Якова! Біжи, біжи!..

УЛЬРІХС: *(з підвешеною рукою перед ним)* Ані не руйсайтеся! Бог розсудить справу, що між ними обома! Це нікого не обходить!

ГЕНРІХ: *(підникає його на бік)* Місце, місце старий чоловіче! Місце! *(Вибігає).*

РЕНАТА: *(паде на крісло)* Змилуйся, ласкавий Боже! Позволь йому в пору прийти! *(Тимчасом виринає із-за хиар місяць. На дворі стає ясніше).*

УЛЬРІХС: Місяць! Ось знову місяць світять. *(Біжить до дверей, визирає)* Петро видрапується на греблю... Яків стоїть угорі з рикалем... Він замахається... Петро схилився! Він підбігає до нього здолу! Тепер вони зловилися! Тепер держаться! Яків відкидає рикаль... Вони зловилися за барки! Вони боряться грудь об грудь... Все ближче до берега! Все ближче до ріки!

РЕНАТА: *(не може рушитися)* А Генріх?.. Генріха ще там нема?

УЛЬРІХС: Генріх скаче мов олень... Але він прийшов уже запізно. Вони вже над самим берегом греблі! Ще один крок! Ще один крок! *(Чути на дворі крик і гамір).*

РЕНАТА: Хто кричить?.. Що сталося?

УЛЬРІХС: Вони виходять із вартівні! Вони хочуть помогти... Генріх уже недалеко! Мабуть, що він таки ще...? Помилуй їх Боже! Вони боряться над берегом! Один одного дусить за горло! *(Заточився крок назад)* Царство їм небесне! *(Мовчить виснажений, опісля по хвилині)* Я казав, що це суд Божий! *(На дворі лунає дикий гамір і крик).*

ГЕНРІХА голос: *(голосно й виразно)* На поміч, усі мужчини! На поміч! Принесіть гаки! Перешукайте ріку!

УЛЬРІХС: Їх уже ніхто не витягне. Вони сильно держаться за руки, оба брати. За життя ненавиділися і сварилися. Тепер ріка їх разом колише до сну.

ГЕНРІХ: *(показується на порозі, стоїть).*

РЕНАТА: *(як побачила його — встає)* Немає жадного рятунку?

ГЕНРІХ: *(киває головою)* Ні! Жадного рятунку! Ріка їх замить мусить пірвати за собою.

РЕНАТА: *(мовчки заломлює руки).*

ГЕНРІХ: Петро поляг за нас усіх, Ренато! Петро врятував греблю і село!

РЕНАТА: *(потиху)* А Яків?

ГЕНРІХ: Він був жертвою! Хто має відвагу назвати його винним?

РЕНАТА: *(вибухає тихим плачем).*

К і н е ц ь.

